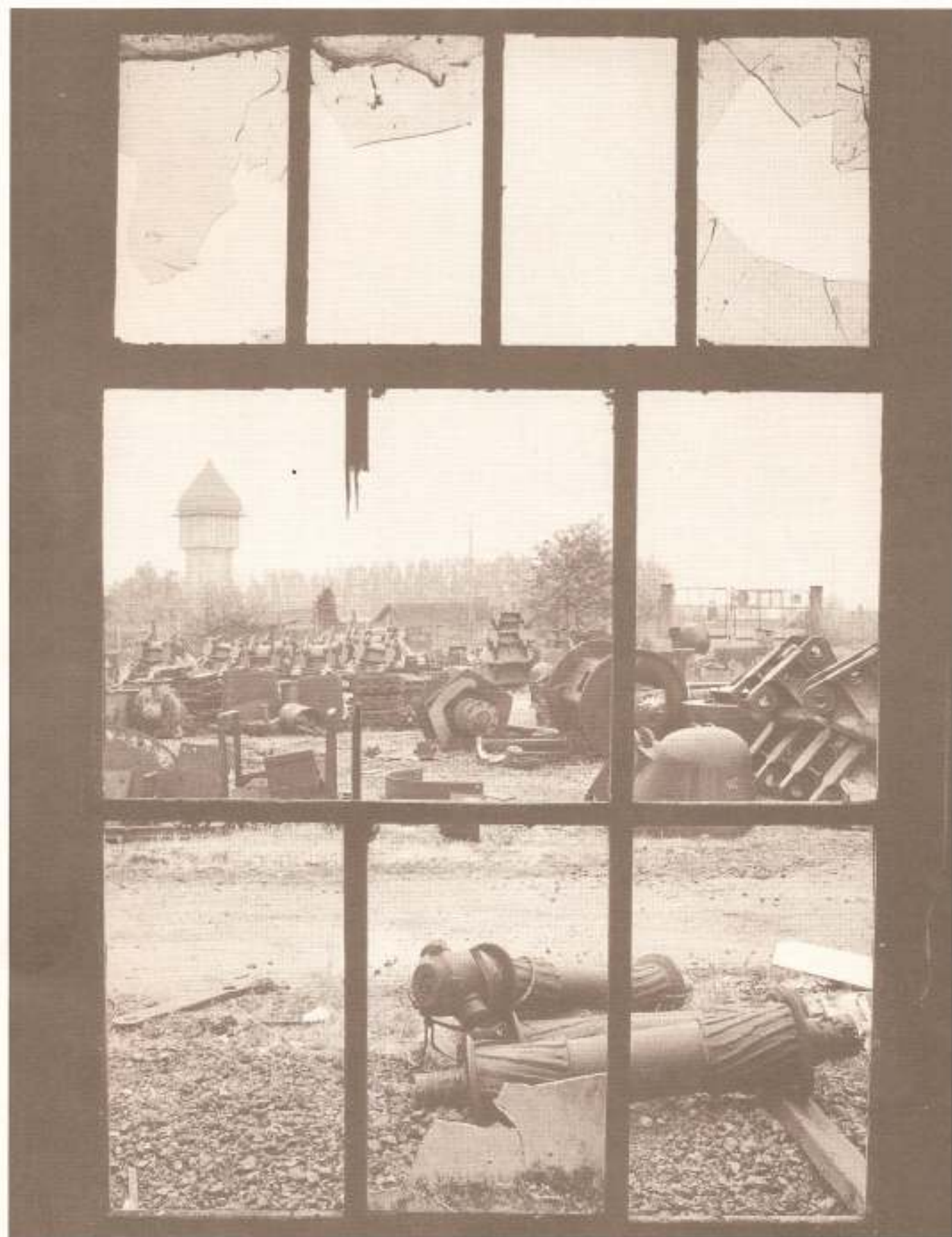

MEDEDELINGENBLAD

HISTORISCHE VERENIGING HARDINXVELD-GIESSENDAM

JAARGANG 18 NUMMER 2

december 1996

INHOUD

	pag.
Van de voorzitter	1
100 jaar firma Langedijk	3
Onderhoud Kerktoeren	4
Wie is wie	6
De handheij	6
Er was eens... ..	7
Er zat een aapje op een stokje - achter moeders keukendeur	8
Monumentenlijsten	11
Reacties op het vorige mededelingenblad	11
Recensies	12
Oproepen	14
Kroniek van Hardinxveld-Giessendam (vervolg)	14
Vanuit het bestuur	15
De historie van onze woorden	18
Kleurgebruik bij restauratie	20
Uit de pen van tante	24
Huurboeren en eigenaars in de Alblasserwaard	26

Op de omslag: 1996 was het jaar van het Industrieel Erfgoed. Ook in ons eigen dorp zijn er nog tal van dergelijke erfgoederen, zoals hier in het Kromme Gat. De foto is gemaakt door Nico Blokland als inzending bij de door Museum de Koperen Knop uitgeschreven fotowedstrijd met als thema 'Industrieel Erfgoed in de Alblasserwaard'.

COLOFON

Uitgever Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam
Redactie E. Blokland, C.M. Blom-Sterringa, W.F. van de Bree-Ooms, M. Ritmeester-van Perse, N.R. van der Wief-de Rover
Eindredactie D.J. de Jong
Foto's Voor zover niet afkomstig uit het foto-archief van de vereniging zijn de illustraties ter beschikking gesteld door: Nico Blokland, W.F. van de Bree-Ooms, Fam. Feunekes, D.J. de Jong, E. Klop, J. Kramer-Dankers, Fa. Langedijk en A. van der Plas.
Druk en lay-out B.V. Grafisch Bedrijf Tuijtel
Oplage 900
Redactieadres Buitendams 77, 3371 BB Hardinxveld-Giessendam, telefoon 0184-614563, telefax 0184-611589
Versijnen Eenmaal per halfjaar. Het wordt gratis toegezonden aan de bijna 780 leden van de vereniging en de zusterorganisaties in de regio. Daarnaast is er een beperkt aantal exemplaren beschikbaar voor andere belangstellenden. De losse verkoopprijs bedraagt f 3,50.

Overname van artikelen of gedeelten daarvan zijn toegestaan mits duidelijke bronvermelding en toezending van een exemplaar aan de uitgever.

BESTUUR

E. Blokland	Wibautstraat 4	3371 VP	Hardinxveld-Giessendam	0184-615509	lid
J. van den Bout	Albert Cuystraat 17	3372 XA	Hardinxveld-Giessendam	0184-616450	lid
W.F. van de Bree-Ooms	Buitendams 77	3371 BB	Hardinxveld-Giessendam	0184-614563	secretaris
J. Dubbeldam	Buitendams 134	3371 BN	Hardinxveld-Giessendam	0184-613938	penningmeester
M.J.A. de Haan	Buitendams 4	3371 BL	Hardinxveld-Giessendam	0184-616586	archivaris
J.J. van Houwelingen	Binnendams 6	3373 AD	Hardinxveld-Giessendam	0184-617726	lid
D.J. de Jong	Buitendams 51	3371 BA	Hardinxveld-Giessendam	0184-615094	voorzitter
mw. C. van der Plas	Kon. Wilhelminalaan 154A	3372 AH	Hardinxveld-Giessendam	0184-612939	lid
N.R. van der Wief-de Rover	Spindermolen 13	3371 RN	Hardinxveld-Giessendam	0184-616502	lid

De minimum contributie voor 1996 bedraagt f 25,00. Voor leden tot 18 jaar en ouder dan 65 jaar f 20,00. Hogere bedragen zijn altijd welkom.

Bankrekening: 3250.99.139 (Rabobank) Girorekening: 3879669. Graag bij elke betaling duidelijk vermelden wat u betaalt. Donaties zijn altijd van harte welkom.

VAN DE VOORZITTER

Er zijn in ons land heel wat plaatsen die eindigen op het achtervoegsel 'dam'. Twee voorbeelden: Amsterdam en Giessendam. Beide hebben iets te maken met een dam in een rivier(tje). Amsterdammers hebben in Giessendam meestal niet veel te zoeken. Vanuit Giessendam naar Amsterdam gaan gebeurt echter regelmatig. Want daar is altijd wel wat te doen. Begin oktober was daar de restauratiebeurs Restauration. Ongetwijfeld waren daar de mensen te vinden die enkele jaren terug in De Koperen Knop een expositie hadden verzorgd over oud timmermansgereedschap. De expositie werd helaas maar matig bezocht. We gaven er toen de warme zomer de schuld van. Maar wellicht was het eerlijker geweest om die schuld te schuiven op: met werktuigen moet je werken en daar word je moe van!

Gedeeltelijk tegelijkertijd was er de de kunst-expositie PAN. Daar was streekgenoot en kunsthandelaar Pieter Overduin uit Giessenburg te vinden, wiens vader in Hardinxveld is geboren. Kunst is nog te vaak iets wat de gemiddelde Alblasserwaardder maar bijzaak vindt. Er moet gewerkt worden, in navolging van zo'n tien eeuwen vechten tegen het dreigende water. Dat is zo, maar tegelijkertijd is het een dooddoener. Kunst vertelt zoveel! Het hoort bij het leven!

Nog op dit moment is er in het Rijksmuseum de expositie van Jan Steen. Allemaal huishoudens van Jan Steen. Het is heerlijk om zulke schilderijen met eigen ogen te kunnen aanschouwen! Wat een inrichting, wat een leuke antieke spulletjes zijn er afgebeeld. En dan die mensen. Het dagelijkse leven van het gewone volk. Die schilderijen vertellen meer dan een kloek boekwerk. Tegelijkertijd is er in de Leidse Lakenhal een expositie te zien van werk van de schoonvader van Jan Steen, Jan van Goyen, een landschapsschilder. Ook dat is heerlijk om te zien. Wat kon die man schilderen!

Zou het werk ten tijde van het leven van de beide kunstenaars net zo zijn gewaardeerd als nu? Ongetwijfeld was er veel kritiek. Kritiek om het onbekende. Kritiek omdat je de grote lijnen nog niet kunt zien.

Thans zit ik op een laat uur in de avond deze 'van de voorzitter' te schrijven. Uiteraard op

een van alle gemakken voorzien pentium-computer. Maar ondanks dit moderne medium denk ik bij mijn werk terug aan de tijden van weleer. Rond de tijd dat u dit leest krijgen alle 'huishoudens' in Hardinxveld-Giessendam een alleraardigst boekwerkje in de bus dat u wordt aangeboden door Grafisch Bedrijf Tuijtel B.V. Onze huisdrukker, waarvoor ik ruim veertig verhaaltjes schreef. Samen vormen ze 'Het verhaal van de dijk'. Soms denk ik wel eens dat ik de tijd die ik besteed aan besturen beter kan besteden aan het schrijven over de historie, over het leven van onze ouders, of over een ander leuk onderwerp. Sinds mijn laatste verhuizing, zo'n drieënhalf jaar terug, ben ik bezig om mijn, in de jaren dat ik in De Koperen Knop woonde, verwaarloosde privé-archief op orde te brengen. Dat vordert maar langzaam, want er zijn zoveel andere dingen te doen. Het leven bestaat uit prioriteiten stellen, compromissen bereiken, plannen, organiseren en nog veel meer.

Het valt heden ten dage niet mee om alles geregeld te krijgen. Oude panden worden bedreigd of eenvoudigweg in een paar dagen tijd gesloopt. Op zo'n moment voel je je als voorzitter van de Historische Vereniging niet lekker in je vel zitten. Gelukkig is er de realiteitszin, die je doet relativiseren. En als je naar de grote lijnen kijkt, zie je dat wij als Historische Vereniging toch best wat hebben bereikt. In ieder geval een stukje historisch besef bij velen. Hoeveel boeken en boekjes heeft onze vereniging al niet uitgegeven. Zonder ons zou er geen Historisch Informatiecentrum, geen Museum De Koperen Knop, geen koepel, geen Buitendams 4 en geen Rivierdijk 311 meer zijn.

Ik ben blij dat dit laatste pand nu in goede handen is. Ons bestuurslid Jaap van Houwelingen is de nieuwe eigenaar en hij is vol vuur om het te gaan restaureren. Dit is echter een voorbeeld dat zichtbaar is geworden. Er zijn ongetwijfeld talloze positieve resultaten of resultaatjes, die wij helemaal niet kennen. Alleen de opmerkzame voorbijganger ziet ze. Hij kent de grote lijnen. Helaas blijven velen zich te gedetailleerd richten op één ding.

Misschien doe ik dat ook wel eens. Ik denk dan aan mijn vorige 'van de voorzitter'. Met name aan wat ik schreef over de lindebomen aan de Sluisweg. Enkele maanden terug kreeg ik een brief als reactie op mijn woorden. Hierin werd nog eens uit de doeken gedaan wat voor problemen de bewoners van die lindebomen hebben. Misschien was het beter geweest als ik in het vorige blad wat genuanceerder had geschreven over de bomen. Overigens wilde ik zeker niemand krenken en bedoelde ik met mijn opmerkingen niemand persoonlijk of de bewoners van de Sluisweg in het algemeen. Neen, ik wilde de zorg voor ons bomenbestand aan de orde stellen. We kijken allemaal met vrees naar de regenwouden, die steeds verder worden gekapt. We maken ons er zorgen om. Maar dat er ooit ook in Nederland oerbossen waren, die door menselijk ingrijpen tot enkele beheersbare relatief kleine stukje bos zijn geworden, daar denken we niet aan. Eigenlijk ging het er mij wat de Sluiswegbomen betreft om dat we ze niet moeten kappen. Ooit is dat op diezelfde Sluisweg gebeurd met een aantal prachtige platanen. Er moest een trottoir komen voor de schoolgaande jeugd. Enkele jaren later werd de school gesloten, maar de nieuwe aanplant groeit maar matig.

In de krant hebben we kunnen lezen dat de gemeente van plan is om allerlei bestrijdingsmogelijkheden toe te passen om het druppelen van de lindebomen tegen te gaan. Dat geeft weer hoop!

Nog een paar maanden, dan is de winter voorbij en kondigt het voorjaar zich aan. Dan gaan de vogels eieren leggen, in de hoop op een hernieuwd bestaan, een nieuw leven. We kijken te weinig naar dit soort dagelijkse dingen om ons heen. We hebben het allemaal te druk met ons zelf en de gebeurtenissen om ons heen. Natuurlijk moet er cultuurgoed behouden worden, maar voor teveel mensen geldt daarbij: alleen als het uitkomt. Vergeet niet dat we de aarde in bruikleen hebben gekregen om deze te bebouwen. Niet om af te breken!

Zullen we afspreken dat we een 'betere wereld' gaan beginnen en in 1997 allemaal

een boom zullen planten? Dan verrichten we een daad voor het leven!

Namens het bestuur wens ik u allen gezegende kerstdagen en een goed negentienzevenennegentig. Een heel jaar, vier kwartalen, twaalf maanden, 52 weken en 365 dagen. Wees er zuinig op!

Dick de Jong, november 1996

Ter gelegenheid van onafhankelijkheidsdag versierde firma Langedijk de winkel (13 september 1923). het leverde een eerste prijs op.

Van links naar rechts: Piet Langedijk, Maantje Langedijk-van der Linden (moeder van Ab), haar man Koos Langedijk, en Dirk Mullwijk.

100 JAAR FIRMA LANGEDIJK

28 november 1996 was een mijlpaal voor de firma Langedijk & Zn. Deze bekende Giessendamse zaak in textiel en woninginrichting heracht op deze dag het 100-jarig bestaan. Ter gelegenheid van dit stukje dorpsgeschiedenis hadden we een interview met Ab Langedijk.

Grootvader Albert Langedijk, de oprichter, werkte tot 1896 als winkelbediende bij de Gebroeders Snoek Manufacturen te Leerdam. Op 28 november 1896, drie dagen na zijn huwelijk met de Leerdamse Frederika de Klerk, ging dit kersverse echtpaar van start met een winkel in manufacturen op 'Den

Een oude factuur uit 1940.

MANUFACTUREN • MODES • CONFECTIE		
BRANDS, DOLAN, KUTLAND, TAPPEL, KAMPEEN, VERBODEN		
BESCHRIJVING VAN DE		
TELEFOON No. 11		
2 1/2 Borden	3500	6000
1 Maaktelkroon		250
1 Lendel		3000
2 1/2 Borden	1000	2100
2 Borden	350	400
2 Borden	400	400
2	200	1100
1 1/2 Borden	40	1500
2 Borden	200	200
4 Borden	900	2000
1 Maaktelkroon	100	200
2 1/2 Borden	100	1000
2 1/2 Borden	100	400
		11000

Dam', later Damstraat geheten, te Giessendam. Zij kregen vijf kinderen, waarvan de zoons Koos en Piet in de zaak kwamen bij vader Albert. Zoon Koos leerde het vak in Oud-Beijerland. Hij liep daar als het ware stage. Hij was in dienst bij de firma Hollaar en ging met paard en wagen rond in de Hoekse Waard om textiel te slijten. Schuin tegenover firma Hollaar was een hoedenwinkel van de dames Bokhoven en daar werkte een aardig meisje, Maartje Neeltje van der Linden. De vonk sloeg al snel over en Koos trouwde met Maartje. Ze kregen drie kinderen: Albert, Heiltje en Frederika. Koos heeft vele jaren met zijn broer Piet, die in Sliedrecht woonde en gehuwd was met Grietje van Ballegooijen, bij vader Albert gewerkt. Vader Albert, de oprichter van de zaak, stierf in 1945 en de broers

Koos Langedijk wandelt over de sluis op den Dam.

Piet en Koos hebben als compagnons tot in 1962 de zaak voortgezet.

De huidige eigenaar, Albert Langedijk Kzn. kwam in 1942, na het behalen van zijn mulo-diploma op 'school Tukker' in de zaak werken.

Hij behaalde zijn vakdiploma's en trouwde in 1953 met Teuntje van Heukelom uit Sliedrecht. Laatstgenoemde springt nog steeds bij in het bedrijf. Vader Koos overleed in 1962 en zoon Albert nam met zwager Bas van der Kooy de zaak over van moeder en Oom Piet. Oom Piet bleef nog vele jaren bij hen werken. Rond 1986 moest Bas van der Kooy wegens ziekte stoppen en zette Albert de zaak voort met zijn zoon Sjaak. Ab Langedijk zit dus momenteel al 54 jaar in de het familiebedrijf. Door de jaren heen is er aan de winkel veel verbouwd en is de zaak tussen 1964 en 1969 uitgebreid. De eerste aanzet was textieluitbreiding, die in drie fasen werd uitgevoerd, waarbij ook het toenmalige woonhuis bij de zaak werd getrokken. In 1971 moest de grote tuin verdwijnen, waarvoor in de plaats een groot magazijn en een toonzaal met slaapkamers werden gebouwd. Een groot verschil met vroeger toen men de boer op ging met de transportfiets gevuld met werkkleding, dekens, kleden e.d. Dirk Bakker bracht de bestellingen rond. De firma kwam in een groot gedeelte van de Alblasterwaard, maar niet in Boven-Hardinxveld; daar had de firma Cabauw haar werkgebied. De band met de klanten was zo goed dat er tijdens het nering doen soms op één dag werd gecondoleerd en gefeliciteerd. Op vrijdagmiddag werd er 'en route' stevast koffie gedronken bij hoofdonderwijzer Ooms in Brandwijk. Soms nam men weleens andere boodschappen mee uit Giessendam naar een afgelegen plaats. De heer Ab Langedijk kijkt, de soms moeilijke en droevige tijden niet vergetend, met veel genoegen terug. Het was voor hem een fijne tijd, waarin hij veel leerde en waaraan hij veel kennissen over heeft gehouden. Hij hoopt dat zijn zoon Sjaak ook nog vele jaren met plezier en in goede gezondheid de zaak zal mogen voortzetten.

ONDERHOUD KERKTOREN

ONDERHOUD HOUTWERK

Bij het ter perse gaan van dit mededelingenblad zijn de steigers rond de kerktoren van de Nederlands Hervormde Kerk (een monument dat voorkomt op de rijksmonumentenlijst) al weer een tijdje verdwenen. Dit weerhield ons er echter niet van hierover een en ander op papier te zetten. Misschien heeft u tijdens de periode dat de toren in de steigers stond wel eens gedacht dat er weinig gebeurde en de steigers er voor niets om heen stonden. Er was haast nooit iemand op de steigers te zien, uitgezonderd enkele 'ongewenste bezoekers'. Maar nu de stellage is verdwenen is duidelijk te zien dat er wel degelijk iets gebeurde. Toen de schilders de verflagen verwijderd hadden bleek het hout veel erger aangetast en verrot dan verwacht was. Op enkele plaatsen konden de rotte stukken opgevuld worden met kunst-hars. Maar er moesten ook onderdelen, waaronder kolommen, vernieuwd worden. De kolommen voor het bovenste gedeelte hebben een doorsnede van 25 cm, de kolommen voor het onderste gedeelte zelfs 45 cm. Gezien deze forse afmetingen moest men voor dit materiaal speciaal op zoek, waarna ze in de werkplaats van de firma Den Hoed te Bergambacht op maat zijn gemaakt. Gedurende dit soort prefab-werk waren er op de toren dus geen werkzaamheden te vernemen. De gebruikte steigers waren niet, zoals acht jaar geleden tijdens de algehele restauratie, huursteigers. Ze waren eigendom van de aannemer, zodat tijdens de vertraging geen extra huur behoefde te worden betaald. Van restauratie kon men deze keer overigens niet echt spreken, maar eigenlijk meer van groot onderhoud. De kolommen moesten met de hand naar boven getakeld worden, waar het houtwerk werd geïmpregneerd. Om de verf goed te laten intrekken mocht men drie dagen niet op de toren komen. Met de aangebrachte lagen verf van een goede kwaliteit heeft de kerkvoogdij er alle vertrouwen in dat ze voorlopig weer van deze klus af zijn. Door het impregneren -als het goed is- langer dan voorgaande keren. De kleur van de verf, die op een voorgaand project van de aannemer in Haastrecht toegepast is, komt dicht bij de kleur die er van origine op gezeten heeft. De

versieringen zijn met roodbruin geaccentueerd. Het zal hierdoor opvallen dat, wat de kleur betreft, de toren nu in tweeën is gedeeld. Door het druk bezette programma van de aannemer en andere omstandigheden komt het onderste gedeelte pas in 1997 aan de beurt. Toen in mei begonnen werd dacht men wel voor de bouwvakvakantie klaar te zijn. Door de tegenvallers heeft de oplevering uiteindelijk half september plaats gevonden. Gelukkig kon men wel binnen het beschikbare budget blijven. Voor deze werkzaamheden zijn subsidies verkregen via de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Restauratiecommissie van Zuid-Holland, die 60% van de kosten dekken. De kerk betaalde zelf 40%. Bij Monumentenzorg loopt ook een onderhoudscon-

tract, waarvoor een bedrag van f 300.000,— beschikbaar is gesteld. Hiervan kan men voor het reguliere onderhoud goed rond komen.

ONDERHOUD KLOKKEN

In de Tweede Wereldoorlog werden de klokken uit veel kerken in Nederland door de Duitsers verwijderd. Ze werden tot oorlogstuig omgesmolten. In onze gemeente gebeurde dat in 1942 of 1943. Als noodoplossing werd er een grote boorbuis voor in de plaats gehangen. Zo wist men toch hoe laat het was, hoewel het geluid niet mooi genoemd kon worden. Door de vele bestellingen bij de klokkengieterijen werden de in juli 1946 bestelde nieuwe klokken pas in maart 1948 geplaatst.

Tegenwoordig wordt de Rijksdienst voor de Monumentenzorg steeds vaker om advies gevraagd met betrekking tot het herstel van klokken. Belangrijk hierbij is dat ze de nadruk willen leggen op onderhoudswerkzaamheden ter voorkoming van kostbare restauraties. Hieruit blijkt dus het verschil tussen onderhoud en restauratie. Bij onderhoud denk je bijvoorbeeld eerder aan het smeren van bewegende delen, het vastzetten van ophangconstructies en kleine werkzaamheden aan klepelogen. Eigenlijk de wat kleinere dingen om de klok heen. Als men de klokken zelf gaat repareren valt dit onder restauratie. Dit geldt ook voor het vervangen van moderne ophangconstructies door klassieke en het vervangen van luidinstallaties. Als men gaat restaureren, is dit vaak niet de eerste keer dat dit gebeurt. We zien dan soms dat bij voorgaande restauraties de oorspronkelijke aanleg nogal gewijzigd is. Als men vandaag de dag gaat restaureren komt men voor de keuze te staan of men de gegroeide toestand handhaaft of dat de huidige situatie teruggebracht wordt naar een vroegere. Als men kiest voor het laatste beantwoordt men aan de bedoelingen van de maker. Bij een klok is dit zeker van belang omdat niet alleen de klank, maar ook de wijze waarop deze tot stand komt een rol speelt. Subsidie-aanvraag is mogelijk, maar er dient wel een restauratieplan bijgevoegd te worden, waarin zoal moet worden vermeld: De naam van de maker, bouwjaar, archiefstukken en een beschrijving van de in de loop der tijd uit-

gevoerde veranderingen. Ook een beschrijving van de huidige toestand inclusief de complete documentatie en tekeningen, de uitgangspunten voor de restauratie, een omschrijving van de uit te voeren werkzaamheden en een begroting van de totale kosten, zo mogelijk op basis van een offerte van een ervaren restaurateur.

ENKELE SPECIFIEKE ZAKEN

Het behouden of herplaatsen van smeedijzeren klepels en slaghamers levert een belangrijke bijdrage aan het behoud of herstel van de historische klank van de klok. Van non-ferro slaglichamen is bekend dat deze na verloop van jaren dusdanig verstevigen dat schade aan de klok kan ontstaan. Voor zover mogelijk dient de oorspronkelijke klepelbevestiging te worden nagestreefd.

Tot voor kort werd een gescheurde klok vervangen door een nieuwe en kreeg het oude exemplaar hoogstens nog een plaatsje in een museum. Aangezien nieuwe lastechnieken zijn ontwikkeld is het tegenwoordig mogelijk een gescheurde of beschadigde klok op verantwoorde wijze te herstellen. Hierdoor kan de klok haar oorspronkelijke klank en functie weer terugkrijgen.

Het herstemmen van klokken blijft moeilijk omdat onmogelijk aangetoond kan worden hoe zuiver de klokken na het gieten gestemd werden en men eigenlijk moeilijk van een 'originele' stemming kan spreken. Onduidelijk is ook de rol van weersinvloeden met betrekking tot de aantasting van het oorspronkelijke klankbeeld. Wel zeker is de nadelige invloed van de luchtverontreiniging in de tijd dat met kolen werd gestookt. Wat ook meespeelt is de vertrouwde klank die al dan niet oorspronkelijk na herstemming niet meer terug te brengen is. Daarom pleit de Rijksdienst voor de Monumentenzorg er voor alleen in uitzonderingsgevallen een dergelijke ingreep te overwegen.

WIE IS WIE?

Hier hebben we enkele portretfoto's afgedrukt. Het zijn harde kleine foto's, die iedereen vroeger thuis wel had. Helaas vergat men op de achterkant te schrijven wie er op de foto stond, zodat we het thans niet meer weten. Als u een van de afgebeelde personen herkent is uw reactie van harte welkom op het secretariaat.

DE HANDHEI

Afgelopen zomer kreeg onze voorzitter een handhei aangeboden, waar een van de vrijwilligers van Museum De Koperen Knop een nieuw handvat aangezet heeft. Naar aanleiding van deze schenking werd onderstaand artikeltje geschreven.

Het heien met de hand gebeurde ook nog in onze eeuw. Velen van u zullen zich dit niet meer kunnen herinneren, want sinds 1920 wordt het heiwerk op grotere projecten overgelaten aan stoommachines. Op kleinere projecten werd nog langere tijd, tot $\pm$ 1950, met de hand geheid.

Van sonderen, zoals wij dit tegenwoordig kennen, waarmee men de diepte van de vaste grondlaag en de samenstelling van de grond bepaalt, was vroeger nog geen sprake. Om de diepte van de vaste grondlaag te peilen werd de eerste paal als een soort proefpaal geslagen. Als men deze diepte wist, konden de palen op de gewenste lengte worden besteld en aangevoerd. Men heide tot één meter voor de gewenste diepte. Vanaf dit punt ging men 'kalenderen'. Dat wil zeggen: Men gaf steeds 30 slagen op de paal, het blok telkens twee meter optrekken en laten vallen. Hierna werd gemeten hoeveel centimeter de paal door die 30 slagen gezakt was. Met behulp van de Hollandse heiformule werd het draagvermogen van de paal vastgesteld. Indien dit nog niet voldoende was, werd weer een kalender geheid en opnieuw werd er gemeten. Net zolang tot het gewenste resultaat was bereikt. Om de aanwezige mankracht optimaal te benutten, was het bij het met de hand heien van belang dat de heiers tegelijk aan het

Een stoomheimaan.

ER WAS EENS...

koord trokken. Hiervoor gebruikte men speciale liederen, waarvan er onderstaand twee zijn vermeld. Beide bestaan uit 30 regels.

Haal op die hei	Eén, twee, drie
Eén d'r bij	Háál op die hei
Zó gaat ie beter	Hij is gewassen
Trék 'm aan z'n veter	Al in de Mei
Trék 'm aan z'n haar	Al in de grond
Heien maar	Dáár staat-ie pront
Zeven zevers	Fris en gezond
Acht erover	Gezond van harte
Negen negers	Láát je niet tarten
Tienus	Van geen blanken en zwarten
Hélp mekaar	Van geen rijken en kalen
Twáálf allegaar	Maar je moet er dat blokske
Dertien in een wip	Wát hoger ophalen
Gáát-ie beter	Nu zullen we tellen
Allemaal	Al met behagen
Zestien in een haal	Nóg twaalf slagen
Zéventien	Kan dat paaltje verdragen
Achtien	En dat is één
Néé Catrien	Máár één is geen
Twéemaal tien	Dát zijn er twee
Eén opnieuw	Twéé dat is beter
Hóóg in de rollen	Dát weten we zeker
Aardappelen met knollen	En dat zijn er drie
Aardappelen met spek	Vóór onze Anne-Marie
Vóór de heibaas	Dát zijn er vier
Die lekkerbek	Hei met plezier
Nóg ene keer	En dat er vijf
Dan zal ik roep	De bakker sloeg zijn wijf
Hóóg in je bed	Mét twee warme kadetjes
Strijk en zet	Bóven op d'r lijf

Handhel.

Bij elke slag werd een regel gezongen. Bij het eerste woord van elke regel werd aan het touw getrokken. Op dit eerste woord lag dan de klemtoon.

Na het slaan van een kalender rustte men enkele minuten om op adem te komen, want het was zwaar werk. Hoe zwaarder het heiblok was, hoe meer heiers de heiploeg telde. Er van uitgaande dat elke heier 15 kg trekt zijn bij een heiblok van 450 kg 30 heiers nodig die elk een trektouw bedienen. Natuurlijk moet dan wel elke heier zijn best doen, wat niet altijd vanzelfsprekend was. Als bij één van de heiers werd vermoed dat hij er met de pet naar gooide, ging één van de heiers in de schafttijd stilletjes naar de tros, maakte het trektouw van de verdachte los en verbond het met een dun touwtje aan de tros. Als er dan weer een kalender geheid was, gaf men een rukje aan het touw van de verdachte dat daarvoor direct knapte en naar beneden viel. Zo viel de 'lijntrekker' door de mand.

...een markant herenhuis met erf en tuin.

De heer Andries van der Meijden Andrieszn., aannemer, liet op de plaats, toen gemerkt als B 431, aan de binnenzijde van de Merwededijk een nieuw woonhuis bouwen. Het bestek en voorwaarden van aanbesteding werden op 3 april 1891 ondertekend.

Onder artikel 12 van dit bestek lezen we:

Dat na aanvang van de metselwerken het pand geheel glas-en waterdicht kan worden opgeleverd vóór of op den

15 den Juli 1891,

terwijl het geheele

werk volgens al

de bepalingen

van het bestek zal

moeten worden

voltooid zijn vóór

of op den 15 den

September 1891.

Voor iedere dag

te late oplevering,

wordt een bedrag

van f 10,00 op de aannemingssom gekort. De

aannemer, Jan van der Meijden, zal het gebouw

gedurende eene maand na de eerste finale ople-

vering in goeden staat onderhouden en het als-

dan andermaal voldoende aan al de bepalingen

van het bestek opleveren.

Op 26 Januari 1917 kwam de woning door

een 'acte van ruiling' in het bezit van de heer

J.A. van der Vlies, scheepsbouwkundige te

Neder-Hardinxveld, directeur van Scheepswerf

de Merwede. Hij ruilde het pand met Andries

van der Meijden voor een ander pand dat

door de eerste vrouw van Van der Vlies, Klazi-

na van der Meijden, in hun gemeenschappe-

Peulenstraat 156 in oude glorie, getekend door Dirk Blokland.

Het tot ruïne verworpen pand Peulenstraat 156.

lijke boedel was ingebracht. Klazina zal wel naaste familie van Andries zijn geweest. In 1920 liet Joost van der Vlies het huis verbouwen en uitbreiden met o.a. een erker en waranda. De vergunning voor deze verbouwing dateert van 8 oktober 1920. Het huis werd toen 'gemerkt' als B 515. De heer Jan Karel Stout, huis- en rijtuigschilder en behanger, leverde in februari 1921 62 rollen behang, verf e.d. voor de somma van f 157,32. Op 6 april 1922 werd ten kantore van notaris B. Ets te Giessendam de akte getekend, waarbij de heer J.A. van der Vlies een stuk grond kocht, groot 8 are 61 centiare, ten zuidoosten van zijn huis, tot dan toe in gebruik als akker en bleekveld.

In 1957 overleed de heer Van der Vlies en zijn tweede vrouw, Neeltje Versteeg, werd eigenaresse van het pand.

Op 15 december 1971 verkochten de erfgenamen van Van der Vlies het pand aan de heer Martien Liefhebber, architect. Het pand heeft dan het adres Peulenstraat 156. Kort na aankoop liet de heer Liefhebber het pand

moderniseren. In augustus 1976 werd het pand eigendom van de heer H. Hoogendijk, bloemist en echtgenoot van mevrouw Hoogendijk-van Duijn (voorheen wethouder van Hardinxveld-Giessendam en thans burgemeester van Lochem), die het pand in 1983 verkocht aan de heer B. Feunekes, apotheker. Toen de heer Feunekes het pand in 1995 verkocht aan de heer A. van Herk, werd al snel een sloopvergunning aangevraagd. De besturen van de Historische Vereniging en de Stichting Dorpsbehoud vernamen dit met grote schrik. Maar het indienen van bezwaren mocht niet meer baten, de vergunning werd door de gemeente afgegeven. Ook een persoonlijk gesprek met de nieuwe eigenaar haalde niets uit. Bij het eerste vallen van het blad verdween in niet meer dan drie dagen tijd dit markante woonhuis aan de Peulenstraat. Nu dit gebeuren een feit is, zijn wij dankbaar dat de heer Feunekes in 1991 opdracht gaf aan ons -in Australië wonende- lid, de heer Dirk Blokland, om dit pand te vereeuwigen.

ER ZAT EEN AAPJE OP EEN STOKJE - ACHTER MOEDERS KEUKENDEUR

Als we het over niet-officiële benamingen in de bouw hebben zullen er vast wel namen bij zijn die u bekend in de oren klinken, ook al weet u niet dat ze in de bouw gebruikt worden of werden, laat staan wat ze betekenen. Denkt u bijvoorbeeld maar eens aan berenklaauw, hoerenjong of steunbeer. Wij willen in een aantal afleveringen de benamingen waar diernamen in voorkomen behandelen, waarvan hier de eerste aflevering.

AAL	Puntig werktuig voor het trekken van dunne scherpe lijnen op werkstukken van timmerlieden en meubelmakers. De benamingen priem, els of broos worden ook gebruikt.
TEKENAAP	Tekenwerktuig om tekeningen te vergroten of te verkleinen. Ook pantograaf genoemd.
AAP	Het heiblok van een heistelling, waarmee de heipalen de grond worden ingedreven.
AAP OP STOK	Een heistelling welke door vier of zes man werd getrokken. De aap of beer (het heiblok) waarmee de palen in de grond werden gedreven had een gewicht van 80 à 100 kg.
ADELAAR/AREND	Gedeelte van een beitel en vijl, dat in het heft wordt bevestigd; ook het verbindingsstuk tussen handgreep en zaagblad wordt arend genoemd.
ARENDEN	De handvatsels van treksagen. Voor het vellen van bomen kunnen ze dwars op het zaagblad bevestigd worden.

BEER

Zijdelings snijdende spanning- of overzijboorschaf die aan de zool breder is dan aan de bovenzijde. Werd gebruikt voor het vergroten van spanningen.

- Ook wel een muur door een gracht om water op te stuwen of zout en zoet water te scheiden.
- Gewicht van een heistelling waarmee de heipalen de grond in worden gedreven. De heiblokken wegen veelal tussen de 400 en 1000 kg.

STEUNBEER

Verzwarend van muurwerk. Gemetselde, tegen een muur gebouwde pijler ter ondersteuning of om de druk van een gewelf of boog op te vangen.

BEERPUT

Grote, gemetselde of van beton vervaardigde put, waarin faecaliën worden verzameld, die na bepaalde tijd, meestal eens per jaar, wordt geledigd.

BEERTJE

Schuingehakt metselwerk aangebracht onder een ezelsrug.

BEVERSTAART

Vlakke dakpan, ongeveer 2 1/2 maal zolang als breed, halfronde aan de onderzijde. Deze zijn meestal, behalve van twee nokjes, voorzien van twee spijkergaten, waardoor ze op het dakbeschoot kunnen worden vastgehecht. Andere benaming voor de Oegstgeester pan, ook wel Assetong genoemd.

BOK

Hijswerktuig bestaande uit twee vaste staanders (de vaste boksbenen of bokspieren) en een derde staander (het bokssderdebeen) waarmee het geheel gesteld kan worden. De drie benen zijn aan de bovenzijde verbonden door een bout. In het bokshoofd is de boksschijf aangebracht waarover de bokstreep loopt. Tussen de beide vaste boksbenen is op ongeveer 70 cm van de grond de bokssrok aangebracht. De einden zijn voorzien van gaten waarin de handspaken, de zogenaamde boksspaken, worden gestoken. Door met behulp van de handspaken de bokssrol te draaien kan de last geheven of gevierd worden.

BOKKENPOOT

Teerkwast bestaande uit een lange steel en een z.g. teerkop die schuin op de steel is bevestigd.

BOKKRAAN

Hijskraan voor het verplaatsen van zware lasten in verticale en horizontale richting.

BOKPAAL

Geconstrueerde paal in de vorm van een A bestaande uit twee palen, die aan de voet zijn verbonden door een ankerbout, ter halve hoogte door een rondhout en aan de top door een bout.

BOKSPANT

Kapgebint in Hollandse kap, tevens als onderdeel van een boerderijspant.

DEURENBOK

Bok voor het vastklemmen van deuren bij het afschaven.

SCHOORSTEENBOK

Toestel, dat wordt gebruikt om bij het metselen van schoorstenen de materialen naar boven te hijsen.

WINDBOK

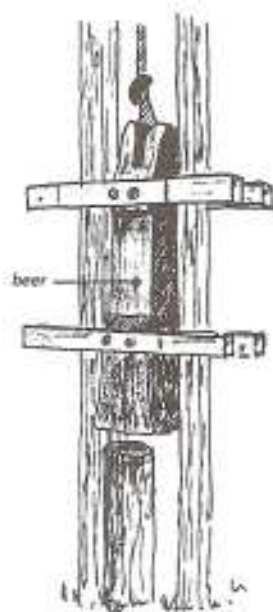
Constructie om de winddruk op te vangen in gevels, vanaf de fundering tot het dak.

ZAAGBOK

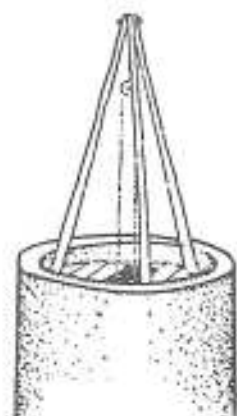
Schraagvormige stelling waarop het te zagen hout wordt gelegd.

BULLDOG

Kramplaten, stalen platen met scherpe punten die gebruikt worden bij het op elkaar bevestigen van houten balken.

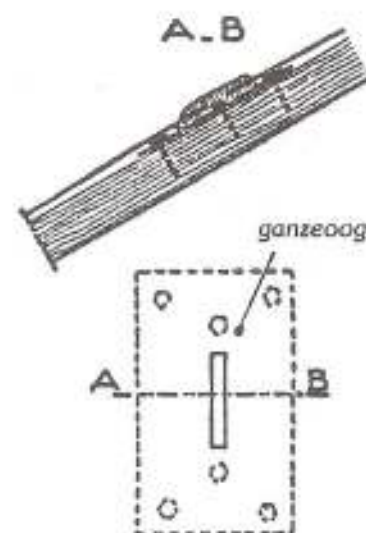

Beer.

Schoorsteenbok.

DASKWAST	Schilderskwast van zeer zacht haar (dassenhaar), die gebruikt wordt voor het wegnemen van strepen die door een gewone kwast worden achtergelaten.
DUIVENJAGER	Soort profielschaaf, ook wel halve schaaf genoemd. Het profiel bestaat uit een kwartrond met een plat bandje langs de beide zijden. Bij een omgekeerde duivenjager wordt het hol als bol uitgevoerd. Deze schaaf wordt ook duiveljager genoemd.
DUIVENLAT	Lat in de afmetingen van 9x15mm (1,5 x 3,4 Amst.duim). Deze werd verpakt in bossen van 50 stuks en o.a. gebruikt voor het bevestigen van behangsellenen op muren.
DUIVENPAN	Dakpan, waarin een opening voor het in en uit laten vliegen van duiven is uitgespaard.
EZELSRUG	Metselconstructie toegepast als afwaterende beëindiging van gevelvlakken, tuin- en erfmuren. De stenen zijn staand verwerkt, meestal onder een hoek van 45°, vanaf beide zijden van de muur waarbij beide vlakken elkaar ontmoeten in een scherpe hoek midden boven de muur.
LEIDEKKERSEZEL	Om de leien naar de plaats van bestemming te brengen gebruikte de handlanger (meestal) een leidekkersezel.
EZELSRUGBOOG	Bepaalde vorm van een gemetselde of in natuursteen uitgevoerde boog.
FAZANTENHOUT	Uitheemse houtsoort van roodbruine kleur met eigenaardige vlekken en spikkels die doen denken aan de veren van de vogel, waarnaar dit hout wordt genoemd.
FRETBOOR	Dunne boor, aan het ondereinde getorst en van schroefdraad voorzien. De punt wordt fret genoemd. De fretboor is aan de bovenzijde van een dwars handvat voorzien.
FRETDRILBOOR	Drilboor bestaande uit een schroefvormige getorste stang, waarover een z.g. drilklos op en neer wordt bewogen, waardoor een draaiende beweging ontstaat.
FRETZAAG	Zeer smalle, bijna in een punt uitlopende zaag, die gebruikt wordt voor het zagen langs gebogen lijnen en het uitzagen van b.v. sleutelgaten. Deze zaag wordt ook wel schrobzaag genoemd.
GANZENOOG	Zinken plaatje waarmee het zink van de dakbedekking op het dakbeschot wordt bevestigd.
GANZENPOOT	Ijzeren werktuig in de vorm van een ganzenpoot. Wordt gebruikt bij het met plamuur bestrijken van hout, om een zo effen mogelijke ondergrond te verkrijgen.

* Bronvermelding:

- Bouwen met dieren, door J.A.M. Claassens, uitgeverij NCIV, De Bilt, 1985.
- Bargoens voor de bouw, uit Bouwkundige termen, door Dr. E.J. Hastinghuis, uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum, Houten, 1995.

MONUMENTENLIJSTEN

RIJKSMONUMENTENLIJST

1. Binnendams 4	boerderij
2. Binnendams 6	boerderij
3. Binnendams 14	boerderij
4. Binnendams 16/18	boerderij
5. Binnendams 26	boerderij
6. Binnendams 30	wipwatermolen
7. Buitendams 4	woning/winkel
8. Het Laantje 1	woning (De Koepel)

GEMEENTELIJKE MONUMENTENLIJST

1. Buitendams 32	woning/winkel
2. Buitendams 77	woning
3. Buitendams 422	boerderij
4. Buitendams 533	woning
5. Damstraat 36	woning (voormalig schoolhuis)
6. Kanaaldijk-Zuid	oud gemaal (thans woning)
7. Peulenstraat 225	woning
8. Peulenstraat 244	voormalig café-restaurant
9. Rivierdijk 180	woning (sloopvergunning aangevraagd)
10. Rivierdijk 271	woning
11. Rivierdijk 578	woning
12. Rivierdijk 311	woning (voormalig schoolhuis)

REACTIE OP HET VORIGE MEDEDELINGENBLAD

De wiel als rustpunt in het dorp.

DE WIEL IN DE PEULENSTRAAT

In het vorige Mededelingenblad verraste Dick de Jong mij in zijn artikel 'Wat oude kaarten ons vertellen' met een gegeven over het ontstaan van de wiel ten oosten van de Peulenstraat, nabij de Nederlands Hervormde Kerk. Wanneer de rivierdijk (Peulenstraat) ter plekke is doorgebroken is tot dusver immers nooit duidelijk geweest.

Hij wijst ons op een kaart die dateert van het einde van de vorige eeuw, waarop de desbetreffende wiel is getekend met daarin het jaartal 1385. Toen mij een kopie van het betreffende kaartgedeelte onder ogen kwam bleek dat ook de wielen van Boven-Hardinxveld waren ingetekend en voorzien van de jaartallen waarin deze wielen inderdaad zijn ontstaan. Dit schept al enig vertrouwen. Toch moeten we een zekere voorzichtigheid in acht

nemen bij dit enkele gegeven. Er blijven immers twee vragen over. Ten eerste: hoe komt de cartograaf aan dit gegeven (en wat is zijn gezag en betrouwbaarheid?). Ten tweede: is de weersgesteldheid in 1385 zodanig geweest dat dijkdoorbraken plaats gevonden kunnen hebben. De eerste vraag kunnen we helaas niet beantwoorden omdat de naam van de cartograaf ons niet bekend is. Om de tweede vraag te beantwoorden staan ons voor zover mij bekend twee hedendaagse bronnen ter beschikking. Ten eerste 'Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland' door dr. M.K.E. Gottschalk en 'Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen' door drs. J. Buisman.

In de publikatie 'Dijken en dijkdoorbraken' ging ik er vanuit dat de meest waarschijnlijke oorzaak van een doorbraak ter plekke een stormvloed zou moeten zijn. Volgens bovengenoemde bronnen zijn uit het jaar 1385 echter geen stormvloed bekend. Wel is bekend dat de winter 1384/85 erg nat was en zich als gevolg van veel bovenwater in januari dijkdoorbraken voordeden langs de IJssel. Ook in februari en maart komen nog overstromingen voor van de Rijn en in april wederom van de IJssel. Uit de hierboven genoemde boekwerken blijkt dat zich als gevolg van hoog opperwater in 1385 ook problemen hebben voorgedaan bij Zwijndrecht en er ten zuiden van Spijkenisse een dijk is doorgebroken. Ook al vermelden deze uitgaven geen calamiteiten langs de Mer-

Situatie van de voormalige rivierdijken Buitendams (Glessendams) en Peulenstraat (Hardinxveld) in de nabijheid van de wiel. Tussen de stippellijnen ligt het stroombed van de Merwede. Het gebied hier direct ten noorden zou tot ca. 1570 een onbebouwde uiterwaard zijn geweest waarin de Merwede bij hoog water vrij spel had. Naar alle waarschijnlijkheid vond de Giessen in deze delta met vijf vertakkingen aansluiting op de Merwede. Aan het intekenen daarvan heb ik mij echter niet gewaagd.

wede, dan wil dat nog niet zeggen dat die zich niet hebben voorgedaan. We weten dat wanneer zich op de rivieren de Rijn en de IJssel hoge waterstanden voordoen, ook de Merwede extreem veel water te verwerken krijgt. Denk maar aan afgelopen winter en aan februari 1995. Bovendien zal de harde zuidenwind die de eerste dagen van januari 1385 West-Europa in z'n greep hield, het water hebben verhinderd snel naar zee te stromen. Onder die omstandigheden (een sterke wind uit zuidelijke richting en ongewoon veel bovenwater) is het in theorie zeer wel mogelijk dat zich een dijkdoorbraak heeft voorgedaan ter plaatse van de hierboven genoemde wiel langs de Peulenstraat. Het dijkpatroon van het noordelijk uiteinde van de Peulenstraat en het oostelijk deel van Buitendams vormt ter plaatse een flessenhals, die in het bijzonder bij harde zuidenwind het water hier extra hoog zal hebben opgestuwd (zie afbeelding). We moeten ons immers realiseren dat toen alles wat zich buiten de twee hierboven genoemde rivierdijken bevond een uiterwaard was met een aantal aftakkingen van de Giessen waarin de rivier vrij spel had.

Resumerend kunnen we vaststellen dat de doorbraak in de Peulenstraat inderdaad in het jaar 1385 plaats gevonden zou kunnen hebben. Daarbij moeten we meteen aantekenen dat weersituaties zoals hierboven omschreven ook nog vóór en ná 1385 zijn voorgekomen en de doorbraak mogelijk op een ander tijdstip heeft plaats gehad. Anderzijds mogen we natuurlijk ook niet om het gegeven heen wat op de kaart is vermeld. De cartograaf zal een bron voor dit gegeven hebben gehad en daar vertrouwen in hebben gesteld. Helaas is die bron tot op heden niet bekend en moeten we enigszins voorzichtig blijven met dit gegeven.

Arie van der Plas

RECENSIES

DE ONDERVERMELDE BOEKEN ZIJN NIET VERKRIJGBAAR BIJ ONZE VERENIGING. ZE WORDEN BESPROKEN OM U KENNIS TE LATEN NEMEN VAN WAT ER AAN BOEKEN VERSCHIJNT, DIE RAAKVLAKKEN VERTONEN MET ONZE DOELSTELLINGEN.

DUIZEND JAAR WEER, WIND EN WATER IN DE LAGE LANDEN

Reeds in het voorjaar van 1995 verscheen als eerste deel in een reeks van vier 'Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen' door drs. J. Buisman. Kort geleden verscheen deel 2. De serie zal uiteindelijk een redelijk goed beeld geven van de weersgesteldheid van West-Europa en Nederland in het bijzonder, vanaf het jaar 764 waarmee deel 1 begint. Deel 2 vangt aan in 1300 en gaat tot 1549, terwijl de delen 3 en 4 respectievelijk de perioden 1550 tot 1799 en 1800 tot 1995 zullen omvatten.

De schrijver laat deel 1 voorafgaan door een inleiding van ca. 180 bladzijden. Hieruit blijkt dat dit standaardwerk deel uit maakt van een groot door de Europese Unie gesubsidieerd klimaatonderzoek en derhalve de eindredactie berust bij het KNMI.

In de inleiding gaat de schrijver diep in op de door hem geraadpleegde bronnen, zoals weerdagboeken en journalen, (stads)rekeningen, rekeningen en riviertollen en trekvaarten, kronieken, militaire journalen etc. Voor zover daarover gegevens bekend zijn wordt per jaar aangegeven hoe de weersituatie in elk van de vier seizoenen was en wordt aandacht besteed aan de eventuele gevolgen daarvan. Hierbij moeten we denken aan de gevolgen van stormen, hoog water (dijkdoorbraken, overstromingen), de positieve of negatieve effecten van het weer op de oogst en de scheepvaart. Daarnaast wisselt de schrijver de gegevens over het weer af met feiten en verhalen over de geschiedenis van West-Europa, in het bijzonder op staatkundig gebied. Dit geeft een belangrijke meerwaarde aan het boek waardoor het zich als een kroniek laat lezen. Achterin elk deel is een aardrijkskundig register opgenomen, waarin de plaatsen/streken worden vermeld die in het desbetreffende deel ter sprake komen. Het zal duidelijk zijn dat

ook natuurrampen en gegevens over klimaat in onze regio in dit werk aan de orde komen.

Deel 1: 'Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen': 656 pagina's - Uitgeverij Van Wijnen - Franeker 1995 - f 69,50 - ISBN 90 5194 075 0. Deel 2: 'Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen': 690 pagina's - Uitgeverij Van Wijnen - Franeker 1996 - f 69,50 - ISBN 90 5194 141 2.

OM DE NOORD

In dit boek, dat als ondertitel meekreeg 'De tochten van Willem Barentsz en Jacob van Heemskerck en de overwintering op Nova Zembla, zoals opgetekend door Gerrit de Veer', wordt opnieuw aandacht geschonken aan deze heldendaden, die tot ieders verbeelding spreken. Vierhonderd jaar na de bewuste tocht wordt het relaas dat schepeling Gerrit de Veer in zijn verslag schreef, in hedendaags Nederlands weergegeven. Daarnaast zijn alle beroemde gravures, die in vroegere edities verschenen, opgenomen. Iedere rechtgeaarde Hollander moet dit boek in de kast hebben staan om er regelmatig in te kunnen bladeren en lezen. Hollandser kan niet!

200 pag. - illustraties - Uitgeverij SUN - ISBN 90 6168 463 3 - Nijmegen 1996 - f 29,50

AAN DE DIJK GEZET - Dijkwoningen vroeger, nu en in de toekomst.

De laatste jaren zijn er langs de dijken in Nederland veel huizen afgebroken, zonder dat daar nieuwe huizen voor in de plaats kwamen. Deze worden op veilige afstand van de dijk gebouwd. Zo verandert langzaam het karakteristieke landschap. Overal langs de dijken zijn hiervan voorbeelden te zien.

Marijke Beek en Marinus Kooiman schreven in hun boek waarom de oude, historische situatie zo aantrekkelijk is en hoe deze situatie met eigentijdse bebouwing hersteld kan worden. Een leuk en bijzonder actueel onderwerp!

Uitgeverij 010 geb. 144 pag., illustraties f 34,50
ISBN 90 6450 283 8

WEYDEN EN ZEYDEN IN HET BROEK

Een boek over de Middeleeuwse ontginning en exploitatie van de kommen in het Land van Heusden en Altena. Het is de eerste studie over dit onderwerp met betrekking tot een deel van het rivierengebied. Het proefschrift behandelt de historische en ruimtelijke aspecten van het ontginningsproces. Dit vond vanaf de al eerder bewoonde oeverwallen en nederzettingen plaats in de 11e t/m de 13e eeuw.

Toentertijd was er sprake van een havereconomie. Veranderingen in de prijsverhoudingen en daling van de bodemvruchtbaarheid hebben later geleid tot wijziging van het grondgebruik in dat van extensief grasland. Als nevenresultaat zijn belangrijke gegevens gevonden over de geschiedenis van de nederzettingen in het studiegebied. De auteur, B.W. Braams, verrichte het onderzoek na het bereiken van de VUT-leeftijd.

Particuliere uitgave van de auteur - ISBN 90-5485-425-1 - 334 pag. - bestelwijze: overmaking van f 56,00 (incl. verzendkosten) op giro 5717988 t.n.v. B.W. Braams te Vaassen (vergeet niet uw naam en adres te vermelden).

DE SLEUTEL VAN HOLLAND - militaire gebouwen in Gorinchem

Jenneke de Jong schreef voor de Gorcumse Monumentenreeks een alleraardigst boekje over de militaire gebouwen in Gorcum. Bij het doornemen hiervan realiseert men zich dat Gorcum ooit een belangrijke kazerne heeft gehad. Uitvoerig staat de auteur stil bij het belang van Gorcum als vestingstad (o.a. de Pruisische inval, de Franse tijd en de afscheiding van België). Veel aandacht wordt geschonken aan de inrichting van het Kazerneplein, waaraan alleen de toegangspoort nog herinnert. Ook het leven in de kazerne wordt beschreven en het boekje eindigt met een hoofdstuk 'Het slot van de traditie'.

Stichting Merewade - 40 pag. - Gorinchem 1996 - ISBN 90-70544-11-3 - f 12,50 - verkrijgbaar in de boekhandel

WERENKRONIEK VAN WIJNGAARDEN 1561-1731

In dit boek beschrijft J.E. Heijns alle 91 weren en hun bewoners of eigenaren in de genoemde periode. Naast veel informatie voor genealogen -ook uit de omliggende plaatsen- is er ook historische informatie opgenomen.

Historische Vereniging West-Alblasserwaard - Alblasserdam 1996 - 145 pag. - f 27,50 (incl. port.) - bestellen door overmaking op giro 907779 t.n.v. de uitgever

BIESBOSCH PANORAMA

Fotograaf Hans Werther maakte een serie werkelijk schitterende breedbeeld foto's van de Biesbosch, die werden verzameld in een alleraardigst kado-boekje. Het voorwoord is van Jacques van der Neut, boswachter van Staatsbosbeheer, in het district Biesbosch.

112 pag. - ISBN 90 75703 02 3 - Raamsdonksveer 1996 - Uitgeverij Versé Hoeven - f 29,75 - verkrijgbaar in de boekhandel

KRONIEK VAN HARDINXVELD-GIESSENDAM (VERVOLG)

23e jaargang 1909

1 januari 1909

Door de H.S.M. (spoorwegmaatschappij) zijn aanvragen ingediend voor de onteigening der terreinen benodigd voor de verplaatsing van het station Giessendam-Hardinxveld.

OPROEPEN

BOEKJE PARLEVINKERS

Op een vergadering van de werkgroep Genealogie vroeg de heer A. Koorevaar of er iemand nog een exemplaar van het reeds lange tijd uitverkochte boekje Parlevinkers van Hardinxveld-Giessendam voor hem had. Dit bleek niet zo te zijn. Toch zou hij het heel graag willen hebben, omdat er een foto van zijn vader in staat. Wie kan hem aan dit boekje helpen of wie weet wie hem er aan kan helpen? Hij is bereid ervoor te betalen.

Gaarne contact opnemen met de heer A. Koorevaar, Savornin Lohmanstraat 60, 4207 NV Gorinchem, telefoon 0183-628647.

WAAR WAS DE KAKEBUURT?

Van de heer Busch, gemeente-archivaris van Gorkum, kregen wij de vraag of wij wisten waar de Kakebuurt was. Hij had deze naam in een boek gelezen. In 1807 heeft hier een brand gewoed waarbij 17 huizen zijn verbrand. Het was wel in Giessendam. Wij hebben wel van de Kattebuurt gehoord, maar niet van de Kake

In de Peulenstraat is nog steeds een timmerzaak gevestigd. Hier op de foto ziet u dit bedrijf in vroeger tijd. Het was toen een speelgoed-fabriek van Hoeflaak & Van Tuijl.

6 januari 1909

Opening van de School met den Bijbel in wijk B op 4 januari.

6 februari 1909

Advertentie: Ontbinding van de vennootschap Gebr. Swets. De firma wordt overgenomen door Rijkus Nicolaas Swets.

10 februari 1909

In een vergadering van belangstellenden is besloten pogingen in het werk te stellen tot het oprichten van een centrale voor het verschaffen van elektrisch licht en beweegkracht.

20 maart 1909

Aankondiging van de opening van de Kon. Wilhelminaschool op 6 april.

10 april 1909

Verslag van de opening van de Kon. Wilhelminaschool.

28 april 1909

Advertentie: Bericht van opening m.i.v. 4 mei van een bodedienst op Dordrecht door J. van Vliet te Giessendam.

29 mei 1909

De heer J. de Jong Czn. alhier is benoemd tot gemeenteplichter te Bloemendaal.

7 juli 1909

Drukkerij W.P. Dekker door brand verwoest.

7 augustus 1909

Inschrijving voor het bouwen van een loods, kantoor en werkplaats voor de heer N. Hoogendoorn.

14 augustus 1909

Bericht over het verlengen van de brug van het stoombootveer in wijk B (het Langeveer).

28 augustus 1909

Advertentie: Besteller van goederen van en naar 't station. Beleefd aanbevelend D. Bakker ('Dirk Kop-en-Kont').

VANUIT HET BESTUUR

29 september 1909

Advertentie: Aankondiging van de verkoop, op verzoek van mej. N.H. van Houweninge, van een 'aangenaam gelegen Heerenhuis' te Binnendams bij de spoorweghalte (dit is de latere burgemeesterswoning).

2 oktober 1909

De munten die werden gevonden bij de herbouw van het huis bij de schutsluis zullen op 11 oktober te Amsterdam worden geveild.

23 oktober 1909

Onderhandelingen door Fop Smit met de eigenaars van het veer over de aankoop hiervan zijn vastgelopen. De eerste heeft besloten tot de aanleg van een nieuw veer naast het bestaande.

6 november 1909

Bespreking over de al eerder genoemde plannen voor de aanleg van een elektriciteitscentrale.

20 november 1909

Advertentie: Uitvoering Tiendwet 1907 waarbij tiendrecht en -plicht worden opgeheven.

4 december 1909

Advertentie: Aankondiging van de aanbesteding van het onderhoud van de molens van de polders Hardinxveld en Giessen Oudebenedenkerk. (Uitslag 18 december).

11 december 1909

Vergunning verleend aan J. van der Giessen sr. voor het oprichten van een scheepssmederij.

22 december 1909

Nachtwaker, doodgraver en lantaarnopsteker Sion Bakker zal op 1 januari 1910 zijn 25-jarig dienstjubileum vieren.

Prachtig al die witgeschuorde kinderklompjes. De foto is gereproduceerd van het origineel van mevrouw Boogaard-Boer.

NIEUW BESTUURSLID

Op de jaarvergadering werd afscheid genomen van Cor van Bennekom. Wij vroegen u toen om ons in de gelegenheid te stellen om op zoek te gaan naar een nieuw bestuurslid. Die vraag hebben wij heel bewust gesteld. Ook ons bestuur moet verjongen om de continuïteit te kunnen waarborgen. Bovendien moesten we iemand vinden die de organisatie rondom het mededelingenblad ter hand kon nemen. Sinds afgelopen zomer draait Evert Blokland met ons mee. Wij beschouwen hem al als volwaardig bestuurslid en op de ledenvergadering van 1997 zullen wij uw instemming hiertoe vragen. Evert houdt zich voorlopig bezig met redactiewerk van het mededelingenblad.

GOEDE BESTEMMING RIVIERDIJK 311

Het nog maar kortgeleden op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatste voormalige schoolhuis op de buurt in Boven-Hardinxveld heeft een nieuwe eigenaar. Ons bestuurslid Jaap van Houwelingen heeft het markante pand bij openbare inschrijving van de gemeente Hardinxveld-Giessendam gekocht. Het is zijn bedoeling om het te gaan restaureren en er zelf met zijn gezin in te gaan wonen. Het spreekt voor zich dat het bestuur heel blij is met deze positieve ontwikkeling. Opnieuw blijkt dat particulier initiatief nodig is voor het behoud van onze onroerende cultuurgooden.

REDACTIE

In oktober jl. heeft mevrouw M. Ritmeester-van Perse ons medegedeeld haar activiteiten in de redactie van het mededelingenblad te willen beëindigen. Ook langs deze weg danken wij haar nogmaals hartelijk voor haar inzet voor de vereniging. Inmiddels is mevrouw C.M. Blom-Sterringa bereid gevonden de lege plaats in te vullen. Zij kon direct aan het werk voor het blad dat u thans in handen heeft.

AANWINSTEN DEPOT

De afgelopen tijd mochten wij weer een aantal voorwerpen ontvangen, n.l.:
- wit linnen nachthemd (afgezet met kant) en

een verzinkte platte ovale beddenkruik (van mevrouw Van Noordennen)

- 2 porceleinen theekopjes op drie pootjes, bikkelspel bestaande uit 8 gegoten tinnen bikkels met benen dobbelsteen, messing sigarenknipper met inleg van parelmoer, projector uit jaren zestig, handnaaimachine merk 'Kohler', hoge hoed in doos merk 'S.L.'s Hat Manufactory', stenen beddenkruik met beugelsluiting met opschrift op de dop: 'Sanitas Wärme Flasche' (van de heer W. de Leeuw)
- een pak 'klokzeep' met originele inhoud (van de heer Klop)
- een rieten reiskoffer (van familie Cornelis).

AANKONDIGING

Op een van de afgelopen vergaderingen hadden wij bezoek van de heer A. Baardman. Deze deelde ons mede dat hij een boekje wilde gaan samenstellen over het leven en werk van zijn vader, de schrijver C. Baardman. Het spreekt voor zich dat wij met dit initiatief erg blij waren. Het boekje zal uitkomen in de Historische Reeks Hardinxveld-Giessendam. Tijdens dezelfde ontmoeting werd de toezegging gedaan dat wij de beschikking zullen krijgen over een aantal verhalen van de heer C. Baardman, die in diverse tijdschriften -al dan niet in afleveringen- hebben gestaan. Daaruit zal een verhalenbundel worden samengesteld, die wij eveneens zullen gaan uitgeven.

INDUSTRIEBOEK

Zo noemen wij kortweg het boek 'Hardinxveld en Giessendam van vissers- en hoepmakersdorpen naar industriegemeente'. Sinds de eerste helft van 1996 was dit boek uitverkocht. Maar ons kwam ter ore dat de sponsor van dit boek, de Rabobank Hardinxveld-Giessendam, nog over een aantal exemplaren beschikte. Na een telefonisch contact met de directeur van de bank werden ons tegen uiterst voordelige condities een laatste aantal exemplaren beschikbaar gesteld. Ze zijn verkrijgbaar in het Historisch Informatie Centrum, Buitendams 4.

Haast u, want het zijn echt de laatste exemplaren.

PRESENTATIE WOORDENBOEK 'ONDER ONS GEZEED'

Op het moment dat u dit leest heeft u het woordenboek al lang in huis. De presentatie ervan vond plaats op 25 oktober jl. in Museum De Koperen Knop. De gasten werden op de museumzolder ontvangen met een kopje koffie. Aansluitend op het welkomstwoord bedankte de voorzitter de auteur, de heer W. de Leeuw, voor zijn monnikenwerk. Hij schiep een uniek document, dat reeds voor het verschijnen een 'collectors item' genoemd kan worden. Daarnaast sprak hij een woord van dank tot de dames die het typewerk voor hun rekening namen, tot de leden van de redactie en 'last but not least' tot de illustrator, de heer A.G.

de Jong. Daarna kreeg de heer Pols van de Stichting Streektaal Alblas-serwaard en Vijf-heerenlanden het woord. Hij herinnerde aan het feit dat onze streektaal helemaal niet als plat mag worden ervaren. Als je de voornaam van de Amerikaanse filmster Audrey Hepburn uitsprekt gebruik je dezelfde

'ao-klank' als wij hier doen. En wat de 'aai' in waai betreft doet men dat niet alleen in Duitsland officieel, maar het geeft ook nog eens het verschil aan tussen het gebruik van de ei en de ij. Kei is wel kaai, maar dijk blijft dijk. Vervolgens was het de beurt aan de heer De Leeuw, die het een hele eer vond om op deze manier voor het voetlicht te mogen treden.

Daarna toog het gezelschap, dat bestond uit zo'n dertig genodigden, naar de mooie kamer waar in een sfeervolle ambiance de voorzitter het eerste exemplaar overhandigde aan de heer W. de Leeuw. Hij kreeg bovendien een attentie en een bos bloemen. Bloemen waren er ook voor de illustrator, de redactie-

den en de type-dames. De bijeenkomst werd op informele wijze afgesloten met een drankje.

Inmiddels is gebleken dat het boek goed loopt. Vooral als cadeau ligt het uitstekend in de markt.

GONDELVAART

Giessen-Oudekerk, ooit onderdeel uitmakend van Giessendam, is een dorp van tradities. Dat blijkt elke twee jaar als er weer een gondelvaart wordt georganiseerd. Dat gebeurde ook in september van dit jaar. Gewoongetrouw voer ook onze vereniging weer mee. Zoals gebruikelijk werden we daarbij vertegenwoordigd door de beheerder van onze zalm-

◀ De auteur krijgt het eerste exemplaar uit handen van de auteur.

De griendaak met 'bemanning'. ▶

◀ Van links naar rechts: De heer W. de Leeuw, de dames die het boek in de computer hebben gezet N.R. van der Wiel-de Rover, M. Ritmeester-van Perse en N. van Hoogdalem-van den Hoek.

schouw, de heer B.J. de Ruyter. Hij voer deze keer echter niet met deze drijverschuit, maar met onze griendaak. De restauratie hiervan was kort daarvoor afgerond. Uiteraard was de griendaak beladen met griendhout, dat wij zeer welwillend te leen kregen van de heer P. den Dikken.

GRIENDAAK

Jaren terug schonk de familie Stam ons een griendaak. Decennia lang was hiermee griendhout uit de Hardinxveldse polder vervoerd. Maar de griendcultuur liep ten einde en het bezit van een griend werd van een lust een last. De aak bleef afgemeerd aan de losplaats aan de Parallelweg, raakte lek en zonk.

In die conditie werden wij eigenaar van de aak. Het vaartuig werd uit het water getakeld en kreeg een plaats achter De Koperen Knop. Op een goed moment bood ons lid, de heer L. van Wingerden uit Sliedrecht, aan om hem te gaan restaureren. Dat bleek gemakkelijker gezegd dan gedaan. Maar uiteindelijk was de klus dan toch geklaard. En ten tijde van de expositie 'Aan boord - schepen op schaal' prijkte onze griendaak op het gazon naast Museum De Koperen Knop. En ging vervolgens te water voor de gondelvaart om een paar weken later weer op het droge te worden gehesen. Thans ligt de aak op zijn kop achter het museum, dicht bij de hoepelmakerij, waar het zo'n binding mee heeft. De bedoeling is dat we voor de aak een botenhuis gaan maken in een van de sloten achter het museum. Wie wil daaraan meewerken? Er zijn toch nog wel meer mensen als Leen van Wingerden, die geheel belangeloos willen bijdragen aan het in stand houden van een stukje cultuurhistorie? Reacties zijn welkom op het secretariaat.

TAANKETEL

Wat een taanketel is kunt u uitvoerig lezen in het boek 'Hardinxveld en de riviervisserij'. Dit jaar kreeg onze vereniging er een in bezit. Bij een geplande verandering stond de taanketel elders in de weg. Inmiddels staat deze achter het museum, te wachten op een betere bestemming. Wie weet hoe een onderbouw voor een dergelijke taanketel moet worden gemetseld? Wij zijn hier zeer benieuwd naar. Reacties graag naar het secretariaat.

DEPOT-PROBLEMEN

Zoals bekend is beschikken wij over een luxe depotruimte bij Museum De Koperen Knop. Boven de wagenshuur is destijds een speciale zolderruimte gemaakt waarop in rekken de talloze schenkingen aan onze vereniging gerubriceerd zijn ondergebracht. De depotruimte is zelfs voorzien van een hetelucht-verwarming, die in de zomermaanden koude lucht blaast, waardoor de juiste klimatologische omstandigheden worden gecreëerd. Menige vereniging zal hier jaloers op zijn. Het aanbod van schenkingen blijft gestaag

voortduren, maar de zolderruimte groeit niet mee. U begrijpt het al, wij kampen met een probleem, een ruimte probleem.

Nu heeft De Koperen Knop in haar beginfase aansluiting gezocht bij diverse overkoepelende organisaties. Een van die organisaties heeft een museale beroepsethiek in het leven geroepen, juist vanwege het probleem waar wij nu mee te kampen hebben. Regeren is vooruit zien. In die museale beroepsethiek is een bepaling opgenomen dat een museum dat beschikt over zaken die normaliter beter thuis horen bij een ander specifiek museum, de depotgoederen aan dat museum schenkt. Een andere bepaling is dat musea die beschikken over dubbele zaken deze extra zaken mag schenken aan andere musea, dan wel van de depotlijst mag afvoeren.* Gelukkig gaat het hier slechts om een welvaartsprobleem ...

HERINNERINGEN AAN FRIS EN VROLIJK

Tussen 1950 en 1958 bestond de plaatselijke Mandolinevereniging Fris en Vrolijk. In de afgelopen herfst was er een reünie en oud-dirigent Jan C. Verdonk schreef een alleraardigst boekje onder bovenvermelde titel. Het is te zijner tijd in te zien in het Historisch Informatie Centrum Buitendams 4.

GLASNEGATIEVEN

Van de heer Van Ingen, tot voor kort fotograaf in de Peulenstraat, kregen we twee doosjes met zo'n zestig jaar oude glasnegatieven. Hoewel de kwaliteit van enkele negatieven niet best meer was, zijn wij er heel blij mee. U treft enkele van de negatieven gemaakte foto's in dit blad aan.

Een van de kiekjes, die we maakten van de glasnegatieven.

DE HISTORIE VAN ONZE WOORDEN

HAARLEMMEROLIE

Deze 'legendarische' olie wordt omschreven als een bepaalde olie die een geneeskrachtige werking zou hebben. Een deel van de ingrediënten is bekend, het andere deel wordt door de fabrikant al 300 jaar angstvallig geheim gehouden.

Het goedje stamt uit 1696, maar soortgelijke middeltjes waren al eerder verkrijgbaar en ook later, waardoor de maker van de olie met hevige concurrentie te maken kreeg.

Dat het populair was en is, mag blijken; reeds in de 18e eeuw was de bijsluiter in zeven talen verkrijgbaar en vandaag de dag omvat het exportgebied 45 landen.

In 1989 achtte men de werking van de Haarlemmerolie niet bewezen; de tekst in de bijsluiter moest worden aangepast en werd van de lijst van geneesmiddelen geschrapt. De enige, van de destijds tientallen, overgebleven fabriek, de firma C. de Koning zat daar niet mee. Goede wijn behoeft geen krans, meenden ze.

Als u het zelf aan den lijve wilt ondervinden en lijdt aan geelzucht, ingewandstoornissen, slechte adem, reumatiek, galstenen, jicht en krampen, nierstenen, ontsteking aan de urinewegen, griep, netelkoorts, hooikoorts, maden, bloedzweren, lichte verbrandingen, insectenbeten, winterhanden, kloven, tandpijn of haaruitval kunt u deze 'goede wijn' allicht proberen. En misschien helpt het!

DAALDER

Deze in Nederland voor het eerst in 1538 geslagen munt is van oorsprong geen Nederlands geldstuk. De oorsprong ligt ver weg, in het vroegere Bohemen, nu Tsjechië, in het plaatsje Joachimsthal. Hier werden in 1516 buitengewoon rijke zilveraders gevonden, waar in de bloeiperiode een kleine tienduizend mijnwerkers hun brood vonden.

Van een deel van het gewonnen zilver werden munten geslagen, voor het eerst in 1519. Voor de munt werden verschillende namen gebruikt, waaronder Joachimsthaler, wat later werd verkort tot thaler. In de toenmalige handelstaal, het Nederduits werd het daler. Hoewel tot ver in de 19e eeuw deze laatstgenoemde benaming als correcte vorm werd

gegeven, veranderde het in de volksmond tot daalder, zoals poller tot polder en keller tot kelder was geworden.

Nederland is echter niet het enige land dat een muntnaam van de Joachimsthaler afgeleid heeft. Als we buiten Europa kijken, in Noord-Amerika, was daar de eerste munt de in Nederland in 1575 geslagen leeuwendaalder. Dit is later verbasterd tot dollar, die in 1785 tot officiële Amerikaanse munt is benoemd. Je kon echter tot 1875 ook met buitenlandse munten betalen. Dus ook met de daalder.

Als we teruggaan naar Europa lezen we dat de munt ook in Frankrijk (daldre), Spanje (daeldre) en Engeland (dal-l-er, later dollar) werd gebruikt. In een andere bron lezen we dat hij zelfs in vrijwel alle Europese landen voorkwam. Waarom hebben ze de Ecu of de Euro niet 'gewoon' daalder genoemd?

ZWEEDS WITTEBROOD

Eind 1944 was in het noorden van Nederland de voedselvoorziening zo dramatisch dat bij de geallieerden aangedrongen werd op hulp. Niet zonder slag of stoot meerden eind januari 1945 de eerste voedselschepen van het 'Zweedsche Roode Kruis' af in Delfzijl.

De eerste schepen bevatten de ingrediënten voor wittebrood dat pas eind februari gebakken kon worden. Toen Noord- en Oost-Nederland in de loop van april bevrijd werden, werd de situatie in Holland en Utrecht juist erger, zodat er opnieuw hulp gevraagd werd. Na nogmaals moeizame onderhandelingen werden hierbij bommenwerpers ingeschakeld. Onder codenamen werden door de Amerikaanse, Canadese en Britse luchtmacht op diverse plaatsen voedselpakketten gedropt. Een van de hardnekkigste legenden uit de Tweede Wereldoorlog vertelt ons dat de voedselpakketten Zweeds wittebrood bevatten. Dit is echter onjuist, aangezien de pakketten alleen de ingrediënten voor brood bevatten en zeker niet uit Zweden kwamen.

LEVEN IN DE BROUWERIJ BRENGEN

Dit komt -volgens de traditie- van Jan Steen die een brouwerij in Delft had. Nadat zijn vrouw meldde dat er geen bier en weinig

mout meer was, zei ze dat hij de brouwerij levendig behoorde te houden.

Jan beloofde dit en beval zijn knechten de ketel vol te pompen met water en daar de mout in te gooien. Vervolgens kocht hij op de markt een paar eenden en liet die in de ketel zwemmen. Toen de eenden als door het dolle heen door de brouwerij begonnen te vliegen, vroeg Jan Steen zijn vrouw: 'Is het nou niet levendig in de brouwerij?'.

BUITEN WESTEN ZIJN

Hiervoor gaan we naar de Noordzee, naar onze zeelieden, waar voor de kust van Nederland en Vlaanderen overwegend westenwinden waaien. Dit leverde de schippers van zeilschepen veel ongemak en gevaar op: ze dreigden op de kust te lopen. Om bij de kust vandaan te blijven, probeerde men zoveel mogelijk 'om de west' te sturen. Als dit echter te fanatiek gebeurde, kon het schip 'buiten westen' raken, ver van de gebruikelijke route dus. Later, in de 17e eeuw, kreeg de uitdrukking een figuurlijke betekenis: buiten zinnen zijn, in de war, buiten bewust zijn.

TUSSEN

Dit woord stamt af van het telwoord twee. Hoewel we dat nu niet meer zo goed zien, kwam in het Middelnederlands naast tussen ook twisschen en twisken voor. In het Duitse woord zwischen (tussen) zijn deze woorden te herkennen. Ook zijn deze vormen vergelijkbaar met het (verouderde) Engelse betwixt (ertussen). Hierin zien we de grondvorm van twis(ka), een afleiding van de wortel van twee, wat verwant is met het Griekse dis en het Latijnse bis 'tweemaal'.

EEN PINK IN DE POLDER

Ooit stond er een bericht in de media: 'Er is een pink gevonden in de polder'. Wie zou niet nonchalant de schouders hebben opgehaald? Hoogstens het woordenboek hebben geraadpleegd en tot de slotsom zijn gekomen dat sommigen in hun pink ('kleinste vinger') meer verstand denken te hebben dan anderen in heel hun lijf? Of hebben gedacht dat een pink een 'jong rund' is? Een 'ongekalfde vaars', zoals men dat in Vlaanderen zo mooi weet te

Nog een afdrukje van een glasnegatief.

omschrijven. 'A yearling', aldus de Angelsaksische verklaring, die de gedachten onherroepelijk een eeuw naar voren verplaatst. Toen waren de verkenner uit de Verenigde Staten in Noord-Holland en Friesland op zoek naar de meest aantrekkelijke jonge zwartbonten.

De term 'pink' heeft ook z'n internationale bekoring. De één denkt aan bloemen, de ander aan de kleur van vlees en een derde mijmert over een knipoog, over 'cligner des yeux', of pinkt stilletjes een traan weg.

De hedendaagse jeugd, ook die van het platteland, trekt met Pinksteren naar het Limburgse Landgraaf om te genieten van de luidruchtige Pinkpop. Om op de nostalgische melodie en met de tijdloze tekst van wijlen Wim Sonneveld te zwijmelen: 'Een nieuwe tijd, net wat u zegt', toen hij een ode bracht aan het dorp. De in de polder gevonden pink kan ook een vaartuig zijn: een vissersvaartuig met een platte kiel, met een ronde voorstev en één mast. Maar misschien is die 'ongekalfde vaars' nog niet zo gek. Van Berkel en Samplonius schrijven in 'Nederlandse plaatsnamen' dat Pinkeveer mogelijk stamt van een samenvoeging van veer en de persoonsnaam Pinke of van veer en pinken, eenjarige kalveren, die hier werden overgezet om ze naar de Gorcumse markt te brengen. Waar het woord pink vandaan komt weet niemand. Het etymologisch woordenboek is er duidelijk over. Het noemt vier keer het woord pink en in drie keer daarvan staat er achter: 'etymologie onbekend'. Die vierde keer gaat het over een snip, die wij nooit een pink zouden noemen!

Dit laatste stukje is een bewerking naar 'Pinkpolderpop' van Reimer Strikwerda

KLEURGEBRUIK BIJ RESTAURATIE

Heeft u wel eens gelet op de kleur van het houtwerk bij onze monumenten? Vaak zijn dit sobere kleuren. Bepaalde soorten groen, rood en blauw zijn hierbij erg in trek en worden nog veel toegepast. Per streek of dorp kan dit nogal verschillen, denk bijvoorbeeld maar eens aan de karakteristieke kleuren die in Staphorst worden toegepast. Als je zo eens naar die kleuren bij onze monumenten kijkt, denk je misschien dat ze vroeger vaak dezelfde kleuren tot hun beschikking hadden. Toch is dit niet zo. Een architectuurhistoricus besloot een onderzoek te doen. Uitslag: het historische kleurenpalet is rijker geschakeerd dan onze monumenten doen vermoeden. Eén van deze kleuren is bijvoorbeeld het zogenaamde standgroen of inmiddels beter bekend als monumentengroen. Je ziet het op veel van onze oude gebouwen. Ook in Hardinxveld en Giessendam. Ook op gebouwen van vóór 1804. Waarom van vóór 1804? Toen was het standgroen pas uitgevonden. Als deze kleur bij een restauratie toegepast is op een gebouw van vóór 1804, is dit dus historisch gezien onjuist.

Nu zullen wij er hier in ons dorp niet zoveel last hebben omdat het aantal gebouwen van vóór 1804 nogal schaars is en als het bouwjaar überhaupt van voor die datum is, is dit standgroen nog niet vaak toegepast. Toch is deze kleur in ons dorp ook wel te zien. De gebouwen waar het hier dan om gaat, dateren echter meestal van na 1804.

Dat het kleurgebruik vroeger gevarieerder was dan wij vaak denken, bewijst het kastje van de schilder Hafkenscheid (Teylers museum, Haarlem). Deze man, die omstreeks 1800 werkte, bewaarde van zijn pigmenten en kleurstoffen monsters in de laden van dit kastje, wat dan een soort kleurenwaaier voorstelde.

De collectie bestaat uit maar liefst 320 kleuren. Ook gegevens uit oude bestekken, rekeningen en voorschriften die in archieven zijn bewaard, bevestigen dit kleurgebruik. Deze 320 en nog andere kleuren werden rond 1800 door zeer veel verffabriekjes in ons land vervaardigd.

Op het platteland maakten schilders hun verf nog lang zelf. Deze verven kun je gemakkelijk maken, want hun samenstelling is bekend.

VAN DE WERKROEP GENEALOGIE

NIEUWS

Heeft u dat ook wel eens? U stapt een lift in. Naast u een omstreeks 80-jarige charmante dame. Zij kijkt u belangstellend aan en zegt: 'Bent u een Veenstra'. "Ja", zegt u, enigszins verrast. "Ik zie het aan uw gezicht", zegt ze spontaan, "En van deze familie weet ik een heleboel af", vervolgt ze. Onmiddellijk bent u als amateur-genealoog geïnteresseerd, want deze familie bent u al jaren aan het onderzoeken. Om een lang verhaal kort te maken. U ontvangt op een avond, zo uit het geheugen van deze charmante dame, een zee aan informatie van meer dan twee geslachten, met al hun namen, maar ook toenamen, geboorten en huwelijksdata en al de verhalen daarom heen en nog veel meer. Van zo'n kans kun je als amateur-genealoog alleen maar dromen.

Heeft u dat ook wel eens? U stapt op een zaterdagmorgen ons Historisch Informatie Centrum binnen om wat uit te zoeken. Niet alleen de beheerder, de heer de Haan, die letterlijk alles weet te staan, zijn er bij toerbeurt ook andere (bestuurs)leden aanwezig. Deze morgen zijn dat de heren den Breejen (ex-bestuurslid) en Stasse (gast) uit Utrecht. Er komt een meisje binnen die aan een werkstuk voor school bezig is en informatie wenst. Wordt direct geholpen en gaat tevree haars weegs.

Er komen twee dames binnen voor info over een oude foto of ansicht. Als er iemand is die hier veel van af weet is het de heer den Breejen wel, dus....

Op de balie liggen de de dag daarvoor gepresenteerde Giessendamse woordenboeken, getiteld 'Onder ons gezeed', geschreven door de heer W. de Leeuw.

Dan stapt de heer De Leeuw binnen. Een

Een stukje 'Kromme Gat'.

Maar monumentenzorg heeft de kleurstellingen gestandaardiseerd. Bovendien is toepassen van deze oude lijnolieverven tegenwoordig veel te bewerkelijk en te kostbaar.

De belangrijke functie van verf, althans bij buitenverven, is en was om bouwmaterialen te beschermen tegen weersinvloeden. Maar volgens de historicus van het onderzoek was het vroeger ook en vooral een middel om goedkope bouwmaterialen er duurder uit te laten zien. Dit gebeurde dan in de kleur van dat bouw materiaal. Bij baksteen bijvoorbeeld omdat de stenen onregelmatig van kleur en vorm waren. Metselwerk wat niet geschilderd was bestond uit stenen die zorgvuldig op kleur werden geselecteerd en vervolgens stuk voor stuk geschuurd en gevlakt werden. Er waren toen namelijk alleen handvormstenen die ruw en onregelmatig waren. Een vlak gemetselde gevel die homogeen van kleur was, gold in de zeventiende eeuw als het ideaal in de baksteenarchitectuur.

De imitatie van duurdere bouwmaterialen is lange tijd belangrijk geweest in de historische architectuur. Houten kozijnen werden nog lange tijd geschilderd in de kleur van de voorgaande natuursteenkozijnen. Ook werden ze wel gemarmerd en baksteen werd soms voorzien van een pleisterlaag die fijn baksteenwerk of natuursteenblokken moest suggereren, wat ook in Hardinxveld en Giessendam (Hotel De Zwaan) nog wel te zien is. De plinten van zo'n gebouw werden in een afwijkende kleur geschilderd, vaak grijs, wat het duurdere Belgische hardsteen moest imiteren en niet signaalrood of giroblauw bijvoorbeeld. En zeker niet in een hoogglansverf, dan geef je te kennen dat je niets van die architectuur en de vroegere functie van verf begrijpt.

De toe te passen kleuren moeten het architectonisch concept ondersteunen, want kleur is evenals structuur en textuur, een wezenlijk onderdeel van architectuur aldus de onderzoeker. Tenslotte, als u nog eens besluit uw lieflijke pandje te restaureren, vergeet u dan zeker niet de kleur van de verf.

Bewerkt door: Evert Blokland

zojuist gekocht exemplaar krijgt direct zijn meerwaarde door een originele handtekening van de auteur.

Vervolgens komt mevrouw Van der Waal-van Dijk binnen om weer wat historische gegevens uit te zoeken die later worden opgenomen in 'Het Kompas'. U kunt over haar schouder meelesen als de heer De Haan een microfiche van de krant 'Rondom de Giessen' uit omstreeks 1900 (u leest het goed) in het leesapparaat steekt en scherp stelt. Wat een schat aan informatie is hier bijeengebracht!

Dit... en nog veel meer kunt u ook beleven als u actief bezig bent als amateur-genealoog. En die zoeken wij!

OPROEP aan geïnteresseerden in genealogie.

Op het moment dat u dit leest leven wij in de decembermaand. Voor je het weet is het nieuwe jaar daar. Vaak denken mensen dan: wat zal ik nu eens gaan doen? Als u geïnteresseerd bent in genealogie, bel dan de heer Arie A. van Wingerden, telefoonnummer 0184-614253, want....

bij voldoende deelname starten we een cursus voor de amateurgenealoog. De docent zet u op het juiste spoor. Het bespaart u veel extra tijd en moeite en het voorkomt u het opnieuw uitvinden van het wiel.

Daarnaast zullen we wat later in de tijd aan geïnteresseerden in genealogie verzoeken mee te werken om de genealogische schatten die aanwezig zijn in het HIC beter toegankelijk te maken voor andere genealogen. We zijn nu druk met de voorbereidingen hiervan bezig. Deze toegankelijkheid geldt dan zowel de plaatselijke genealoog, als die in de regio en in den lande. Nog beter... U doet aan beide activiteiten nu en later mee! Bel 0184-614253.

IN KORT BESTEK

Bijeenkomst van de afdeling genealogie Hardinxveld-Giessendam.

Het verslag dat aan de geïnteresseerden in genealogie reeds is toegezonden hier in kort bestek. Meer dan 20 belangstellenden op deze bijeenkomst (september jl.) in museum De Koperen Knop. Hierbij aanwezig waren leden

van het bestuur van de Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam en een afvaardiging van de werkgroep genealogie Sliedrecht.

Er werd een nieuwe werkgroep genealogie Hardinxveld-Giessendam gevormd, bestaande uit de heren H.T. Both te Haastrecht, A. Koorevaar uit Gorinchem en A.A. van Wingerden uit Hardinxveld-Giessendam.

Zij gaan in samenspel met het bestuur van de Historische Vereniging en met praktische ondersteuning van de werkgroep Sliedrecht aan de slag om tot een voorstel betreffende benodigde c.q. gewenste apparatuur, programmatuur, huisvesting etc. te komen. Als start komen zij maandelijks bijeen.

Verder werden behandeld de onderwerpen:

- 'Gemis aan een goed bronnenoverzicht' (waar is wat allemaal te vinden) door de heer Both.
- 'Hoe kan een werkgroep genealogie praktisch functioneren' door de heer Blokland van de werkgroep Sliedrecht.

De waardering voor de voordrachten werd met applaus onderstreept.

Voorts kwam aan de orde de Genealogische Contactgroep Alblasserwaard (zie ook elders). Als vrucht van de samenwerking werd er deze avond een gebundeld werk gepresenteerd, bevattende de gezamenlijke boekenoverzichten en andere zaken van de samenwerkende verenigingen. De vervaardigers van dit boekwerk, de afvaardiging van Sliedrecht, ontvingen voor hun inspanningen terecht eveneens een welgemeend applaus.

Al met al een zinvolle avond, die de aanwezige (amateur) genealogen tevens gebruikten om elkaar aanvullende informatie te verschaffen en ervaringen uit te wisselen.

Onderstaand een bijdrage van de heer Arie Jan Stasse te Utrecht, die we zeer op prijs stellen.

OPSPORING VERZOCHT

Dit is niet alleen de naam van een TV-programma, het was ook een rubriek in het *Algemeen Politieblad van het Koninkrijk der Nederlanden*. Uit de jaargangen 1852-1857 noteerde ik een aantal Hardinxvelders en Giessendammers. Voor genealogen (en ook voor anderen) is het interessant, omdat er bij staat hoe iemand er

uitzag. Mocht iemand weten wat er met deze personen is gebeurd, dan verneem ik dat graag.

19-1-1853

De zwervenden **Wouter** en **Arie Hansum**, 33 en 25 jaar, beiden geboren te Giessendam.

1854

De burgemeester van Hardinxveld, provincie Zuidholland berigt dat zekere **Pieter Goudriaan**, milicien verlofganger van de ligting van den jare 1851, zonder voorkennis van het bestuur die gemeente heeft verlaten, en dat alle nasporingen tot nu toe tevergeefs zijn geweest. Ten gevolge daarvan is genoemde milicien verlofganger onopgeroepen tot bijwoning van de in de maand October aanstaande plaats hebbende inspectie in de 19 kantons van Zuidholland.

1855

Volgens berigt van den kommanderende officier van het 2de regiment 2de eskadron te Amsterdam, is op den 1sten October jl. vermist (gedeserteerd) **Pieter Goudriaan**, oud 27 jaren, geboren te Hardinxveld, zoon van Aart Goudriaan en Hendrika Remans, onlangs te Hardinxveld, doch thans te Aalsmeer woonachtig, bij gemeld eskadron gediend hebbende als dragonder.

Zijn signalement is als volgt: lang 1.73 el, aangezicht ovaal, voorhoofd breed, oogen blauw, neus en mond gewoon, kin rond, haar en wenkbrauwen blond.

Hij heeft meegenomen no. 547, een stalbuis, een rijbroek, een stalmuts, een paar laarzen met sporen, een paar handschoenen, een paar sokken, twee hemden, een onderbroek, twee handdoeken, een broekdraagband en een spons.

De hoofden van politie worden verzocht de vereischte nasporingen te bewerkstelligen en bij ontdekking mededeeling te doen aan den burgemeester van Hardinxveld.

Sedert 14den augustus jl. is uit de gemeente Hardinxveld vermist **Cornelia de Ruiter**, oud 25 jaren, zonder beroep, dochter van wijlen Wouter de Ruiter en Huibertje Sterrenburg zonder beroep mede wonende te Hardinxveld, aangezicht ovaal, voorhoofd rond, oogen blauw, neus en mond gewoon, kin spits, haar en wenkbrauwen bruin,

lang ongeveer 1.6 el. Merkbare teekenen: zeer pokdalig. Tevens kan als bijzonderheid worden opgegeven, dat zij mijmerende is over de dood van haren op den 7den December 1854 overleden vader. Tijdens haar vertrek was zij gekleed met zwart jak of rok, gewone muts, zonder schoenen of klompen. De ambtenaren van politie worden verzocht, bij ontdekking van deze persoon of haar lijk, daarvan onmiddellijk mededeeling te doen aan den burgemeester van Hardinxveld.

1855

Op den 10den October jl. heeft door overzeiling van een bovenlandsch vaarttuig op de rivier de Merwede, in de nabijheid der gemeente Hardinxveld, vermoedelijk het leven verloren een zekere **Pieter Klop**, oud 47 jaren, arbeider, aldaar wonende, welke met een ander persoon in een vletaak de rivier afzakte. Boven genoemde persoon was gekleed met een bombarzijnen baasje en broek, zwarte kousen, hooge laarzen, zwarten lakenschen pet en wollen bouffante.

Burgemeesters der aan de rivier de Merwede, Oude en Nieuwe Maas gelegen gemeenten worden verzocht om, zoodra iets ter hunner kennis aangaande dien persoon mogt worden gebragt, alsdan daarvan onmiddellijk mededeeling te doen ter secretarie te Boven-Hardinxveld.

1857, julij

Gesignaleerde misdadiger.

355. **Holleman, Cornelis**, oud 30 jaren, geboren te Hardinxveld, lang 1.72 el, postuur breed, voorhoofd hoog, haar en wenkbr. blond, oogen blauw, neus gewoon, mond klein, kin ovaalrond, aangezicht ovaal, kleur gezond. Merkbare teekeningen: een lidteeken aan de rechterzijde van het voorhoofd, trekt met het rechterbeen en draagt ringen in de ooren.

Aangemonsterd voor het Nederl. barkschip Neerlands koningin, kapitein G. Geerling, doch bij het uitzeilen van dien bodem achter gebleven, ter zake waarvan tegen hem is verleend regtsingang met bevel van gevangeneming.

De officier van justitie te Rotterdam verzoekt opsporing, aanhouding en opzending.

Vervallen signalement:

Cornelis Holleman - berigt van den officier van justitie te Rotterdam, van 25 Julij.

Arie Jan Stasse

UIT DE PEN VAN TANTE

Dit artikelje herbergt niet die informatie die u van deze titel zou verwachten. Toch gaat dit artikelje wel over de pen en wel over de vulpen. Deze is de laatste jaren namelijk weer vrij populair. Zo zijn er bijvoorbeeld speciaalzakken, die enkel en alleen pennen verkopen.

Om een en ander over vulpennen te vertellen gaan we terug naar de Middeleeuwen, waar we beginnen met de ganzenveer. Deze pen kon maar weinig inkt vasthouden en door snelle slijtage moest de pen na een paar dagen intensief gebruik weer worden bijgeslepen. Hoewel het idee de ganzenveer in een zacht metaal als goud na te bootsen, sleten ook deze pennen vrij snel.

Het duurde tot 1830 toen men een manier ontdekte om een harder puntje op de gouden pen te bevestigen, zodat de pen niet telkens vervangen behoefde te worden.

Toen men een manier had gevonden om een pen met een reservoir te maken, begreep men aanvankelijk niet waarom een pen die meer inkt kon bevatten, toch niet kon schrijven. Pas toen men had ontdekt dat inkt alleen doorstroomt als er lucht in het reservoir wordt gevoerd, werden er verschillende ontwerpen voor bruikbare vulpennen bedacht. Hoewel er waarschijnlijk eerder waren, staat Lewis E. Waterman officieel te boek als de ontdekker van de eerste goed functionerende vulpen. Dit was een pipetvuller: de inkt werd met een pipet in de hals gedruppeld. De eersten waren zwart rubberen exemplaren. Later volgden pennen met gouden versieringen en van

rood-zwart gemarmerd rubber. Nog later, na 1890, werden variaties gemaakt met hulzen van goud, zilver en zelfs parelmoer. Dure materialen, maar op de plek waar de punt op de huls werd geschroefd, lekte de pen nog steeds. Dus werd weer verder gezocht en weer gevonden. Een verbetering, maar om lekken te voorkomen moest de pen wel rechtop worden gehouden.

Aangezien het vullen van pennen nauwkeurig moest geschieden en veel tijd kostte, werden er systemen bedacht die dat zouden vergemakkelijken. In Groot-Brittannië kwam men met een zuiger-vuller, die een systeem bezat waarbij een zuiger naar de punt werd gedraaid. Als de pen in de inkt stond werd de zuiger weer omhoog gedraaid. Door het vacuüm dat zo werd gecreëerd, werd de inkt in de huls gezogen. De Amerikanen bedachten een systeem waarbij gebruik werd gemaakt van een rubberen zakje als inktreservoir. Het zakje werd luchtvrij door een drukplaatje geduwd, dat werd bediend door een halve ring. Als de pen niet gevuld hoefde te worden, werd de ring geblokkeerd, maar als de pen leeg was, werd de ring ingeduwd, zodat het drukplaatje de rubberen zak platdrukte. Vervolgens werd de pen in de inkt gezet, de ring werd losgelaten en het zakje vulde zich met inkt.

In 1912 werd hierop door Sheaffer een variatie bedacht: de populaire hefboomvuller. De hefboom werd aan de ene kant opgewipt zodat de andere kant de drukplaat naar beneden duwde. Parker kon natuurlijk niet achterblijven bij al deze innovaties en kwam met de beroemde 'Duofold', die gebruik maakte van een drukknopje achter op de pen, die via een drukveer het drukplaatje bediende. Deze pen werd tot in de jaren vijftig gemaakt. Vooral de rode uitvoering was populair. George Parker bracht hem (na een bezoek aan Japan, waar hij in de ban raakte van de oosterse kleuren) ook in het geel uit; deze kleur liep niet goed, maar is nu zeldzaam... dus waardevol.

Na de Tweede Wereldoorlog werden er voor zakelijk gebruik hardere pennen ontwikkeld. Daarmee kon je sneller schrijven en je kon er ook harder op drukken. Men gebruikte daar

Ook dit is grotendeels geschiedenis geworden.

Baggermaatschappij De Holland in betere dagen.

aanvankelijk glazen pennenpunten voor, maar die braken snel. Tegenwoordig zijn de meeste pennenpunten stabiel: je kunt er flink op drukken zonder de pen te verbuigen. Van de meeste vulpennen zijn verschillende pendiktes te koop. Voor de 'Duofold' van Parker zijn er zelfs 24 verschillende soorten pennetjes te verkrijgen, ook om mee te kalligraferen.

STATUSSYMBOL

Een vulpen was een kostbaar bezit en dat mocht je er best aan afzien, vonden veel vulpenbezitters. Gedurende de jaren twintig werden de meest waanzinnige pennen gemaakt. Er waren pennen in schildpad, palissander, parelmoer en met prachtige art-nouveau versieringen, maar ook uitbundig bewerkte gouden en zilveren exemplaren, vooral in de Verenigde Staten. Van de kostbaarste pennen

werden er uiteraard maar weinig gemaakt, waardoor ze nu duizenden guldens waard zijn. Een voorbeeld is de 'Swastika' van Parker. Het is een doublé pipetvuller van voor de Eerste Wereldoorlog, met hakenkruizen op de dop en het onderstuk. Het grootste deel van die pennen is door Parker in beslag genomen en in de funderingen van hun nieuwe fabriek gestort. De drie exemplaren die bewaard zijn gebleven, zijn nu een fortuin waard.

Toen er op grote schaal celluloid en plastic gebruikt werd, werden de mogelijkheden nog groter. Er kwamen pennen met prachtig gevlamde en gemarmerde motieven in verschillende kleuren. Hoewel een vulpen bij uitstek een mannenzaak was, werden er ook schitterende damesvulpennen gemaakt. Deze waren eleganter en veelal opgesierd met een kwastje.

Na de opkomst van de ballpoint is het met de vulpen jarenlang bergafwaarts gegaan. Pas de laatste jaren komt er meer aandacht voor dit schrijfinstrument. De winkels staan vol met spotgoedkope massaproducten in de meest waanzinnige kleuren en vormen, maar er is ook weer aandacht voor kwaliteit. Wanneer u een vulpen koopt hoeft u in ieder geval niet meer bang te zijn dat men u ouderwets noemt.

De stierenloper.

HUURBOEREN EN EIGENAARS IN DE ALBLASSERWAARD.

INLEIDING

Bij de ontginning in de 12e en 13e eeuw werd iedere boer bij cope eigenaar. In de voorbije eeuwen zijn echter door allerlei oorzaken ontelbare verschuivingen opgetreden. Toch zal een vaste kern van boeren gebleven zijn. Maar eigenaars werden huurboer en huurboeren eigenaar. Geslachten stierven uit. In veel families, vooral in de laatste decennia, kozen kinderen een ander beroep en daardoor was er geen opvolger voor het bedrijf. Veel Alblasserwaardse boerenfamilies wonen al vanaf de ontginning in deze streek.

Uit genealogieën blijkt wel dat nogal wat families die vroeger boer waren, als zodanig niet meer voorkomen. Die families zijn uitgestorven, naar elders verhuisd of burger geworden. Omdat tot ongeveer 1700 veel personen met patronymica werden aangeduid (Willemssdr. of Adriaanszn.), is het moeilijk om exact na te gaan of een familie hier altijd is blijven wonen. Personen die vroeger weinig op de voorgrond traden en nooit bezittingen hadden of waren kwijtgeraakt, komt men voornamelijk tegen in de doop-, trouw- en begraafboeken en aangezien tot 1812 door de kerk deze boeken werden bijgehouden, ging het er in onze streken niet zo erg officieel aan toe en is veel verloren geraakt door verwaarlozing, brand en watersneden en niet in de laatste plaats door wisseling van predikanten en kerkbesturen. In de rooms-katholieke kerken, waar alles meer van bovenaf geregeld werd, was men wat secuurder op de administratie. Wat dat betreft ging de administratie in

de Alblasserwaard maar op z'n janboerenfluitjes.

Families die wat in de melk te brokkelen hadden, zijn terug te vinden in de waterschaps-, gerechtelijke en notariële archieven. In de kerken is van deze families zelfs nog veel te ontdekken op grafzerken.

Van vóór ongeveer 1570 is over afstamming in de kerkelijke archieven al helemaal niets meer te vinden. Als het er nog was, zal het wel verloren zijn geraakt tijdens de troebelen die er waren bij de overgang van de *nye leer*, want pastoors, kapelaans en geestelijken die de administratie bijhielden, verdwenen toen van het toneel in de Alblasserwaard.

Namen van boerengeslachten die we vanaf de 13e eeuw tot heden nog tegenkomen, zijn er niet zoveel meer. Het betreft dan de zogenaamde *landadel*: Drinkwaard, Nederveen, Van Muilwijk, De Vries en van Wijngaarden zijn hiervan voorbeelden.

TERUG IN DE GESCHIEDENIS

Ongetwijfeld zijn verreweg de meeste boeren in de Alblasserwaard afkomstig van pioniers die hier in de 12e en 13e eeuw door de landheren die de *hoeven in cope* uitgaven, van elders aangetrokken. Voor alle duidelijkheid is het beter nog even in de geschiedenis terug te gaan en wel naar de 12e en 13e eeuw of zondig nog iets vroeger.

Het gebied dat nu de Alblasserwaard vormt, is in de alleroudste stukken omschreven als de *landsheerlijke wildernis*. De wildernis van de landsheer dus.

Later toen die landsheer zijn wildernis was gaan exploiteren, werd het gebied aangeduid als *lande tussen de wateren van de Lecke ende den Donck*.

Met *donck* wordt dan bedoeld het donken-complex langs de Giessen vanaf Slingeland via Hoornaar, Minkeloos en Arkel naar Hoogblokland. Die wildernis met zijn kreken, geulen, moerassen en bossen was, evenals later de Biesbosch vóór de Deltawerken, een getijdegebied. De kleilaag was echter in deze streek veel dunner dan in de Biesbosch, waar de twee à drie meter klei pas is opgeslibd na de Sint-Elisabethsvloed van 1421. In onze wildernis hadden eb en vloed dus vrij spel.

Gennep, Rivierland

Giessendam, Buitendams

In natte periodes werd alles, behalve de toppen van de talrijke zanddonken, overstroomd en werd op het veen een vruchtbaar laagje klei afgezet, waardoor het veen erg hard groeide.

Dat veen was 10.000 jaar geleden begonnen te groeien op de zandvlakte die op gemiddeld tien meter diepte terug te vinden is als de bedding van de Oer-Rijn, die vele kilometers breed was. Dat moest ook wel, want die Oer-Rijn had onvoorstelbare massa's smeltwater van de gletsjers moeten afvoeren.

De donken zijn duinen, die ontstaan zijn toen de bedding van de Rijn was drooggevallen. Er liggen honderden van die donken onder het veen begraven. Sommige waren wel twintig meter hoog. Onder ons bevindt zich dus een landschap vergelijkbaar met de Loonse en Drunense duinen.

Door het zachter wordende klimaat steeg de zeespiegel, dus ook het grondwater, in onze streek gestaag. Het veen groeide mee. Dat was gaan groeien toen de bodem vochtiger werd. Bomen, riet, biezen, mos en waterplanten stierven af en groeiden weer opnieuw, in een zeven eeuwen durende kringloop. De

veenlaag kon daardoor tien meter dik worden.

AANVANG VAN DE ONTGINNING EN OUDSTE BEWONING

In deze ongecontroleerde wildernis leefde ten tijde van de aanvang van de ontginning in de 12e eeuw hier en daar een kleine groep mensen, vissend en jagend. Misschien hadden ze ook nog wel een akkertje voor graanteelt of voor een koe of geit. Ze woonden in huizen, gebouwd van materiaal dat voorhanden was; riet en wilgenhout.

Aardewerkscherven uit de 12e eeuw van deze vrijbuiters in de wildernis hebben we gevonden in Hardinxveld, Papendrecht, Giessen-Nieuwkerk, Hoornaar, Hoogblokland en Arkel. Het waren slechts kleine concentraties, soms midden in de polder, op hogere plaatsen. Bijvoorbeeld achterin de polder Wijngaarden en in Bleskensgraaf op een stroomrugje nabij het benzinestation langs de Provincialeweg.

Waar deze vrijbuiters gebleven zijn, is totaal onbekend. Men werd toen natuurlijk nog niet geregistreerd en van lezen en schrijven zullen

De Oudkerkse Tiendweg.

ze wel nooit gehoord hebben. Het was een minderheid. Hebben ze ook een stuk land gekregen? Hebben ze zich verhuurd aan de immigranten of hebben dezen hen verdreven naar een gedeelte dat moeilijk te ontginnen was? Naar 't Achterland bijvoorbeeld, waar waarschijnlijk eerst alleen maar de buurtschap tegenover de Braankse Kikkert bewoond was. Of naar Wijngaarden, ook een laag stuk veenland, dat ze zo'n mooie naam gegeven hebben om de mensen te lokken die aanvankelijk niet naar die afgelegen hoek toe wilden.

Iedere pionier kreeg een hoeve toebedeeld. Een hoeve was geen hofstee, maar een stuk land van ongeveer 16 morgen. Dat wil zeggen, als het Rijnlandse morgens betreft, ongeveer 14 hectare. Dit verschilt echter per ontginningsgebied.

Men kreeg het land, en zo ook de opvolgers in rechte, ter vrije beschikking. Men was geen diensten, maar wel tienden verschuldigd aan degene die de grond *in cope* uitgaf. Soms gold de verplichting dat men mee ter heervaart moest.

NIEUWE TOELOOP

Wie waren die immigranten die het Utrechts-Hollands veengebied - dus ook de Alblasserwaard - kwamen bevolken? Hoogstwaarschijnlijk enkele gunstelingen of familieleden (het stikte van de bastaarden) van hen die ook weer als gunsteling of familielid van een hogere ridder of knaap een bepaald gedeelte in leen ontvangen hadden. Zij zullen de baantjes wel gekregen hebben. Gezag moet er tenslotte zijn. In die tijd zal 't gevecht om in het polderbestuur te komen al begonnen zijn.

Maar het grootste deel van de pioniers zal van elders hierheen gekomen zijn. Men hoefde niet rijk te zijn, maar er moest wel een kleine

som betaald worden. Soms ziet men dat die som over een paar jaar kon worden uitgesmeerd.

Het zijn waarschijnlijk Friezen, Brabanders en Geldersen geweest, die de Alblasserwaard, die vanaf 5000 jaar voor Chr. tot 1000 na Chr. slechts zo spaarzaam bewoond of bezocht werd, kwamen bevolken om hier een zelfstandig bestaan op te bouwen. Zelfstandigheid en vrijheid zullen die mensen hebben nagestreefd. Als zelfstandigen werden ze met rust gelaten, waren ze eigen baas, konden ze zich ontplooiën, een betere levensstandaard en een hogere status verwerven. Ze hadden bezit, een stuk land net als hun heer in de streek van hun herkomst aan wie ze onderhorig waren, of voor wie ze misschien wel waren gevlucht.

Wie zal ooit weten wat hen bewoog om zich hier in die barre verlatenheid, tussen de twee onbeteugelde rivieren Lek en Merwede en temidden van kreken en moerassen te komen vestigen? Zullen ze ooit nog naar hun geboortegrond zijn terug geweest, naar ouders of verwanten? Waar ze ooit heen gewild hadden of gegaan zijn, hun tocht moest gaan over het water, want wegen waren er nog niet. En het is de vraag of ze er gelegenheid toe gehad hebben, want geloof maar dat ze hier aan 't werk zijn gegaan. Al direct na hun aankomst zullen ze van het voorhanden zijnde materiaal een onderkomen zijn gaan bouwen. Eerst een stukje grond ophogen op de al wat hogere oeverwal van waaruit ze begonnen te ontginnen en dan aan de gang met boomstammen, wilgentakken, riet en biezen.

Ze zullen wat graan en wat gerookt en gezouten vlees hebben meegebracht voor de *rauwste honger* en ze zullen al direct een vis zijn gaan vangen en een eend in de val gelokt hebben. Ook al zeer spoedig zullen ze een stukje land hebben klaar gemaakt om graan te zaaien en dat hebben afgeheid om vraat van wild en ook van de koe die ze wellicht hadden meegebracht, te voorkomen. Ze waren geheel aangewezen op zelfvoorziening. Gevonden spinstentjes uit de 11e en 12e eeuw wijzen erop dat men de kleding zelf moest spinnen en weven.

Maar bovenal zullen ze met hun hele huisgezin zijn gaan graven, baggeren en bomen

kappen om zo snel mogelijk het voor hen afgepaalde gebied watervrij en beteelbaar te maken. Ze zullen vooral aan 't begin veel hebben moeten samenwerken met buren en mede-pioniers onder leiding van een schout.

BEMOEIENIS VAN DE KERK

Het bisdom Utrecht was nauw betrokken bij de ontginning van het gebied. Kerk en staat waren zeer met elkaar verweven. Beide maakten gebruik van het te ontginnen gebied voor hun expansiedrift.

In de tijd van Karel de Grote, in de 9e eeuw, werd de geestelijkheid al gestimuleerd om zich ook met de ontwikkeling van de bevolking bezig te houden. Ook het leenstelsel werd in deze tijd georganiseerd en ook in de 9e eeuw werd het graafschap Holland opgericht. Langzaamaan kwamen toen de steden op en nam de bevolking toe in de Lage Landen. De basis was dus gelegd en de noodzaak dwong. Kerk en staat zochten emplot en toen in de 12e en 13e eeuw een relatief droge periode was aangebroken, zag men ook in dit stukje Holland de kans schoon om de ontginning ter hand te nemen, teneinde de aanwasende bevolking te kunnen voeden en bezit en macht te kunnen uitbreiden.

HET BOERENBEDRIJF BEGINT

En zo begonnen in het gebied dat later de Alblasserwaard zou worden de voorouders van de boeren die nu hier wonen, aan een nieuw leven: in den vreemde, zonder vertier, met alleen tijd om te werken en te waken tegen het water dat de kaden, die hoogstens enkele decimeters hoog waren, altijd weer dreigde te overspoelen. Dat alles was nog niet opgelost toen die eerste pionier daar in de wildernis, oud en krom getrokken van zijn harde arbeid, het moede hoofd moest neerleggen en het door hem opgezette bedoeninkje overgaf aan zijn opvolger, zoon of schoonzoon.

Als we dertig jaar rekenen voor een generatie, dan is het in de voorbije eeuwen ruim twintig keer gebeurd dat de ene generatie plaats maakte voor de andere. Die andere, de opvolger, wist wat hem te wachten stond: watersnood, oorlog, veeziekten, misoogst, muizenplagen en dan moest hij zelf nog gezond

blijven. Hij moest dezelfde taaie doorzetter zijn als zijn vader, grootvader en overgrootvader die eens hier begonnen was in die rieten keet waar de ratten aan zijn spek vraten en waar 's nachts de roofdieren rondslopen.

Al dra na het begin van de ontginning zal de pionier de geestelijkheid aan zijn zijde hebben gehad om hem als ongeletterde zwoeger bij te staan in zijn geestelijke en lichamelijke nood. Het zal bidden en werken geweest zijn. *Ora et labora*, of misschien wel andersom.

NUTTIGHEID VOOROP

Toen al is de basis gelegd voor het nuttigheidselement dat de boeren in deze contreien nog altijd parten speelt. Er was geen tijd voor speelsheid en geen geld voor ijdelheid.

Alles wat gedaan werd, moest nut hebben, dan had het alleen maar zin! Er moest verdiend worden, reserve gekweekt voor de kwade dagen en het bezit moest verstevigd worden.

Men zag elkaar op de zondagen en de heiligedagen in de kerk, waar men bad voor zijn zielenheil en voor zegen op de arbeid. En waar alle afkondigingen werden gedaan van de landsheer over tienden en verplichtingen wat onderhoud betreft en waar men ook vermanend werd toegesproken als men over de schreef was gegaan. In de Middeleeuwen werd zelfs vanaf de kansel medegedeeld hoeveel schuld iemand bij de kastelein had. Maar dit laatste zal in de Alblasserwaard, vooral in de begintijd, niet veel voorgekomen zijn.

Het bisdom Utrecht had dus al meteen tijdens de ontginning kerken en kapellen gesticht, gewijd aan een heilige wiens beeltenis meestal in de kerk stond. En reken erop dat men er heen ging!

Had de eerste pionier nog herinneringen aan gebruiken en tekenen die in zijn geboortestreek aan de heidense tijd herinnerden, hier had de geestelijkheid de kans om de kerstening te voltooien en om alle bijgeloof en ijdelheid uit te bannen.

Hier waren geen heilige bomen en uit overlevering gewijde plaatsen. Hij mocht geen acht meer geven op vogelgeschrei en niet bang zijn voor Donar, maar eerbied hebben voor onweer en hemelvuur. Alleen als iets nuttig

was, kon het door de beugel. Daar werd op gehamerd en het zal erin zijn gegaan als koek. De wegen waren paden op de kaden rond de ontginningen, langs het water, smal en bochtig. Alleen de wegen naar de kerk waren recht, dwars door de polder, meestal in het midden van de ontginning. Kaarsrecht toelappend op de ten hemel wijzende torenspits, als een symbool voor de christenheid. En nog altijd zitten de Alblasserwaardse kerken stampvol. Vindt men bijvoorbeeld in de Achterhoek en in Friesland, waar de mensen al vanaf de prehistorie zijn blijven wonen, nog veel symbolen die herinneren aan de heidense oertijd, zoals versieringen op huizen, schuren en hekken, waarvan men de betekenis in geuren en kleuren zal vertellen, zo niet in de Alblasserwaard. Er zijn hier nog wel enkele symbolen te vinden, zoals het ronde raam bovenin kerken en pakhuizen, waarin het zonnerad staat uitgebeeld, de levensboom in het bovenlicht van het deurkozijn, de versierde muurankers, de makelaars op de daken, de inkepingen op de deurklinken. Zelfs op vele kerktorens zit onder de haan een ornament met oersymboliek. Maar niemand weet er in de Alblasserwaard de betekenis van en bijna niemand let erop.

Bouwmeesters hebben altijd al met symboliek gewerkt. Bij de opleiding tot dit ambacht werd er zelfs veel aandacht aan besteed. Van de nog in onze tijd voorkomende symbolen zullen er dan ook door de bouwers zijn aange-

bracht zonder dat de opdrachtgever begreep wat die versieringen aan zijn eigendom betekenden.

UITBREIDING VAN HET BEZIT

En zo boerde iedere generatie verder, belast beladen of verrijkt met hetgeen men van de ouders en voorouders had overgenomen. En zo bouwde hij ook verder aan zijn bezit, zijn huis en zijn stal. Eerst alle onder één dak. Alles werd groter, hechter en sterker. Het land, van voor naar achter, werd gecultiveerd. Een eendenkooi kwam erbij. De boer werd een echte boer, net als vroeger al de landheer. De boer moest niet alleen hard kunnen werken en *taai zijn als een horlat*, maar ook nog zakelijk inzicht hebben. Hij moest kunnen onderhandelen en doorzicht hebben, want volhouden moest hij. Velen zullen het echter toch niet hebben gered. Ieder mens en ieder beroep kent teleurstellingen, maar een boer heeft altijd al veel risico moeten nemen, of hij wilde of niet. Alleen de taaisten hielden het vol. Het was stuivertje wisselen. Dat duurt nu al twintig generaties lang.

Het is reeds gezegd, een eigenaar werd wel eens huurboer. Met het ontvangen geld van de verkoop van zijn boerderij loste hij zijn schulden af en ging het zo maar eens proberen, in de hoop zelf nog weer eens een eigen spulletje te kunnen kopen. Het was voor velen soms de enige uitweg om hun boerderij aan een heer te kunnen verkopen. Meerdere generaties hebben vaak van een heer en zijn familie kunnen *huren* (het woord pachten was toen nog niet zo in gebruik).

Rijke kooplieden, vooral uit het naburige Dordrecht, kochten de hofsteden van verarmde boeren uit de Alblasserwaard als geldbelegging. Dit heeft er zelfs toe geleid dat tot in de 18e eeuw de stad Dordrecht de dijkgraaf en twee hoogheemraden benoemde. Maar ook die kooplieden verarmden soms weer of zagen een betere geldbelegging en weer ging de hofstee in andere handen over, vaak weer in die van de pachter.

In de vorige eeuw waren het weer de opgekomen industriëlen die zich langs de grote rivieren gevestigd hadden, die boerderijen opkochten. Het was echter wel een afgang,

Boerderijen in Buitendams.

want een eigenaar-boer stond wel een tree hoger op de ladder. Hij had geen bezit, dus daarom ook minder in de melk te brokkelen. Slechts als grond**bezitter** bijvoorbeeld kon men in het polderbestuur zitting hebben. De polderbesturen zijn inmiddels afgeschaft omdat alles nu onder het Hoogheemraadschap ressorteert. Het heeft nog tot 1 januari 1995 geduurd eer een pachter als hoofdingeland voor het zogenaamde ongebouwd kon gekozen worden tot *ongebouwd hoofdingeland van het Hoogheemraadschap*. Bezit geeft macht, invloed en aanzien en wat vroeger een grote rol speelde, het was een schande om van het gegevene te leven. Men wilde zelf zijn eigen mast overboord zeilen.

Allemaal redenen genoeg voor de Alblasserwaardse boer om alles op alles te zetten zijn bezit te behouden en uit te breiden. En dat 'alles' bestond voor die boer niet alleen uit ijverig zijn en vigeleren (waakzaam en slim zijn), maar ook uit verstandig trouwen.

GROTE VERANDERING DOOR RUILVERKADELING: VRIJWEL ALLE BOEREN EIGENAAR

De grootste wisseling van pachtboer tot eigenaar-boer die ooit heeft plaats gevonden, kwam tijdens de grote ruilverkaveling in de voorbije decennia. De Pachtwet had het vrijwel onmogelijk gemaakt een boerderij enigszins rendabel te kunnen verhuren, waardoor al spoedig na de oorlog huurboeren weer eigenaar werden. De grootste verwisseling kwam echter toen huurders wilden gaan bouwen in ruilverkavelingsverband. Bijna honderd procent van de Alblasserwaardse boeren is nu eigenaar.

Ook het verhuren aan een opvolgende zoon of dochter begint een uitzondering te worden. Om later trammelant te voorkomen, wordt tussen vader en opvolgende zoon of dochter al vroeg een maatschap gevormd en zo nodig een langdurig pachtcontract afgesloten.

Na de oorlog kwam splitsing van boerenbedrijven als er meer opvolgingskandidaten waren maar zelden meer voor. Het werd niet meer zo als een schande ervaren om een ander beroep te kiezen. Door de toegenomen studiemogelijkheden waren er kansen genoeg.

Geknotte wilgen in de Giessendamse polder.

Omdat al lang van tevoren was bepaald wie van de kinderen het bedrijf van de ouders zou voortzetten, ontstonden er tot op een paar jaar geleden weinig moeilijkheden bij het verdelen van de erfenis. Degene die al voor een ander beroep had gekozen, had de voordelen van dat beroep al aan den lijve ondervonden. Men was er zich tevens van bewust dat de broer of zuster het bedrijf van de ouders mede in stand gehouden had en daardoor tot een hogere geldswaarde had gebracht, waardoor het te erven kindsdeel was vergroot.

De laatste tijd begint 't echter wat stroever te gaan bij de verdeling van de boerenerfenis. De grote boosdoener is hier het melkquotum. Begrijpelijk, want hoe verdeelt men nu zo'n in de schoot geworpen zak met lucht van vier gulden per kilo. Bij een gemiddeld bedrijf, van driehonderdduizend kilo, heeft het quotum een waarde van 1,2 miljoen gulden.

Velen vinden dit ongerijmd, vooral omdat het kan gebeuren dat het in hun ogen toch al bevoorrecht familielid na het erven het bedrijf verkoopt en dan ineens miljonair is.

Om dit te verhinderen wordt daarom nu meestal in de koopakte een bepaling opgenomen, die op straffe van een dwangsom, zo'n transactie kan voorkomen. Deze verzakelijking veroorzaakt echter wel een verharding, die zich ook manifesteert in de familieverhouding. Banden worden doorgesneden. Vroeger toen nog vaak geboerd werd op het oude bedrijf, waar de ouders op het erf waren blijven wonen, bleven de familiebanden gemakkelijker intact. Men had zijn wortels in de oude hofstee en dat schiep een zekere verbondenheid.

EEN DEEL DER BOERENFAMILIES WORDT BURGER

De burger geworden familieleden die zich, terecht of ten onrechte, wat benadeeld voelen, hebben ook weinig meer te zoeken in de moderne, kille stal die voor de oude in de plaats gekomen is. Ze vinden het kalfje dat ze in hun jeugd hebben verzorgd, niet meer terug. Ze zien slechts een grote koppel koeien zonder hoorns en zonder koptouw met een ingevroren wit nummer op de bil. Er is geen zandhok, geen stookhok en geen hooitil meer waar ze vroeger speelden en hun geheimen hadden. De rudimenten van de hennepakker en de braakhut, waarover opa vroeger vertelde, zijn verdwenen.

Kortom de burger geworden zoon of dochter vindt er zijn draai niet meer. Voor hen heeft de ruilverkaveling zijn schaduwkanten. Maar de ruilverkaveling is nu eenmaal uitgevoerd voor hen die boer wilden blijven. Om hun een menswaardig bestaan te geven, passend in een moderne tijd. Omstreeks 1970 zijn nogal wat boeren uitgekocht. Zij hebben ruimte geschapen voor de blijvers. Bijna in ieder dorp zijn in die jaren boeren naar elders vertrokken. Naar Groningen, Drenthe of Flevoland. In de nacht van 29 op 30 april 1971 vertrokken drie boerenkaravanen vanuit Giessendam met vee, machinerieën en huisraad naar Groningen. Een boeren-exodus! Een tiental jaren later leek het

of het boerenbestand gestabiliseerd was. Wat kleine bedrijven vielen nog af toen in het begin van de tachtiger jaren het tankmelken verplicht werd. Ook werden wel enkele bedrijven opgeheven wegens sterfgevallen en gebrek aan opvolging.

Het betrof hier bijna uitsluitend oude bedrijven, want de boeren die nieuwbouw gepleegd hadden, hetzij in de polder of bij het oude bedrijf, bleven doorgaan en werden groter door aankoop van land en melk van de opgeheven bedrijven.

Omstreeks 1990 was ten opzichte van 1945 het aantal bedrijven in de Alblasserwaard gehalveerd. De overgebleven bedrijven floreerden als nooit tevoren. De geluiden van de onheilsprofeten die al jarenlang als een soort achtergrondmuziek het steeds moderner wordend boerenbestaan hadden begeleid, waren verstomd. Het was niet meer te bevatten. De boeren gingen driftig investeren. *Nou kan 't lijden, de fiscus betaalt de helft*, werd een vaak gehoord gezegde. Er waren weleens wat ups en downs in de prijzen van de zuivel en het vlees, maar men zag de toekomst zonnig tegemoet. Dat was sinds mensenheugenis niet voorgekomen! Een mijlpaal in de geschiedenis: de boeren klaagden niet meer.

H.A. de Kok, Hardinxveld-Giessendam

OM TE NOTEREN in uw nieuwe agenda van 1997.

De Open dag in het afgelopen voorjaar van de Genealogische Contactgroep Alblasserwaard te Alblasserdam was zeer geslaagd en

krijgt medio april 1997 een vervolg, mogelijk te Sliedrecht.

De genealogische werkgroep Hardinxveld-Giessendam werkt achter de schermen aan een gedegen opzet, hoe men in de toekomst verder wil.

Noteer daarom nu reeds de datum 11 maart 1997, 's avonds om 20.00 uur in museum De Koperen Knop voor verdere presentatie en uitleg.

Heeft u vragen of suggesties, bel even met Arie A. van Wingerden, telefoonnummer 0184-614253.

Een tewaterlating is altijd iets waar veel dorpsbewoners trots op zijn.

**UITGAVEN IN DE HISTORISCHE REEKS EN SPECIALE UITGAVEN DIE NOG
DOOR DE HISTORISCHE VERENIGING TE LEVEREN ZIJN:**

Buitendams 4 (1778-1978)	F	5,00
Molens van Hardinxveld-Giessendam	-	8,50
Den Eendenbout (opgraving in een woonheuvel)	-	8,50
Makelaars van Hardinxveld-Giessendam	-	8,50
Buitendams 118 (Giessendamse boerderij)	-	12,00
700 Jaar Dam	-	7,00
Rondom de Giessen (krant van Floor de Ruiter)	-	14,50
Swets tabak en daar blijf ik bij	-	14,50
Hardinxveld en Giessendam in de Franse Tijd	-	12,50
Café Schalk	-	12,50
De Hongerwinter	-	14,50
De Hennepteelt	-	9,75
Het kleine monument in Hardinxveld-Giessendam	-	12,00
Gemeentehuizen van Hardinxveld-Giessendam	-	5,00
Aart van Bennekum, kunstenaar	-	15,00
Herinneringen aan oorlogstijd	-	15,00
100 Jaar Nederlandse Protestantenvond	-	14,50
Ievers tussen Kaol en Kloeve, deel II	-	15,00
Uit de pen van tante	-	15,00
Schuttevaer en Binnenvaart	-	10,00
De Crisisjaren in Hardinxveld en Giessendam	-	16,50
Vrouwenrecht en Liberalisme aan de Merwedijk	-	14,50
Het Verleden, Nu (fotoboek)	-	25,00
Een wandeling door Binnendams	-	15,00
Van Geslachte tot Geslacht	-	35,00
Hardinxveld en Giessendam, van vissers- en hoepmakersdorpen naar industriegemeente	-	40,00
Hardinxveld en de riviervisserij	-	45,00
Van hondekarren en hobbelbussen	-	5,00
Anders nog iets(neringdoenden en bedrijven)	-	5,00
Dr. Aris Graftdijk, Photographie	-	25,00
Herberg De Zwaan	-	35,00
Scheepvaart op de Giessen	-	27,50
Onder ons gezeed	-	17,50

**ALLE UITGAVEN, TENZIJ UITVERKOCHT, ZIJN VERKRIJGBAAR
OP DE VOLGENDE ADRESSEN:**

- Historisch Informatie Centrum
Buitendams 4
elke zaterdagmorgen
van 10.00 - 12.00 uur
- IJzerwinkel van de heer Coenraads
Rivierdijk 344 Boven-Hardinxveld
tijdens openingstijden
winkel
- Secretariaat Historische Vereniging
Buitendams 77
maandag t/m zaterdag
- Museum De Koperen Knop
Binnendams 6
dinsdag- t/m zaterdagmiddag
van 13.00 - 17.00 uur